Edukacja Etyczna 19/2022 ISSN 2083-8972

Ewa Albińska
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
ORCID: 0000-0000-3955-8760
DOI 10.24917/20838972.19.9

Etyczne skutki prawnej definicji dziecka

Wprowadzenie

Zagadnienie dotyczące praw dziecka należy umocować w obszarze praw człowieka. Problematyka praw człowieka należy do zagadnień interdyscyplinarnych. Podobnie, jej uszczegółowienie odnoszące się tylko do dzieci, wykracza poza obszar dyscyplin prawniczych (prawo rodzinne i opiekuńcze, prawo cywilne, prawo karne itp.). Kwestia praw dziecka jest analizowana także przez socjologów (np. socjologia rodziny), pedagogów, psychologów, filozofów (m.in. antropologia filozoficzna) i etyków, również innych badaczy tytułowego zagadnienia. Pewną nowością jest zestawienie definicji dziecka w kontekście prawnym i etycznym. W takim ujęciu, temat praw dziecka oraz określenie „dziecko" nie są często analizowane. Ponadto, wywołują one wiele kontrowersji, widocznych współcześnie w debacie publicznej. Szczególnie dyskusyjne jest podanie jednoznacznej definicji „dziecka" w dokumentach prawnych, również w publikacjach naukowych z różnych dyscyplin.

Celem artykułu jest zaprezentowanie definicji dziecka w ujęciu legislacyjnym oraz jej etycznych skutków. Z tego powodu podjęta zostanie próba wykazania wewnętrznych sprzeczności w definiowaniu dziecka na gruncie prawnym. W tym celu niezbędne będzie zwrócenie uwagi na: 1) sposób definiowania czterech pojęć: „życie", „człowiek", „dziecko", „osoba" w naukach biologicznych i filozoficznych; 2) definiowanie i rozumienie praw człowieka z perspektywy legislacyjno-etycznej; 3) legislacyjne źródła praw człowieka i praw dziecka. W kolejnych częściach artykułu zaprezentowane będą podstawowe określenia dotyczące dziecka, występujące w różnych ustawach polskich, także w wiodących dokumentach prawnych europejskich i pozaeuropejskich. Następnie przedstawione zostaną analizy dotyczące ogólnej charakterystyki dziecka w perspektywie prawnej. Ostatnim zagadnieniem, zaprezentowanym w niniejszym artykule będzie ukazanie funkcjonowania prawnej definicji dziecka, jej konsekwencji etycznych (pozytywnych oraz negatywnych).

W artykule przyjmuje się następującą hipotezę badawczą: *prawna definicja dziecka jest wewnętrznie sprzeczna oraz implikuje negatywne następstwa etyczne.*

Jej zweryfikowanie umożliwi udzielenie odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Czy w polskim prawodawstwie występuje spójne określenie terminu „dziecko"?
2. Jak definiuje się „dziecko" w prawie europejskim oraz międzynarodowym?
3. Co w regulacjach prawnych świadczy o byciu dzieckiem?
4. Jakie są konsekwencje etyczne sprzecznej wewnętrznie prawnej definicji dziecka?

W artykule zastosowana będzie metoda analizy źródłowej dostępnych aktów normatywnych oraz analizy porównawczej zastanej literatury przedmiotowej.

Życie, człowiek, dziecko, osoba w ujęciu biologicznym i filozoficznym

Przedstawienie etycznych następstw zastosowania prawnej definicji dziecka wymaga przybliżenia podstawowej terminologii, określającej wiodące cechy dziecka w wymiarze biologicznym oraz filozoficznym. Do terminów tych niewątpliwie należy zaliczyć: „życie", „człowiek", „osoba" oraz oczywiście „dziecko".

Nauki biologiczne wskazują na złożoność życia oraz różnorodność form i zjawisk życiowych. Obecnie nadal jednak brakuje jednej, powszechnie akceptowanej definicji życia, nie tylko w ujęciu dyscyplin biologicznych, także w naukach społecznych, prawnych, humanistycznych (m.in. filozofii, etyce). Życie jest charakterystyczną cechą organizmów, zakładającą istnienie złożonej organizacji elementów, która pozwala na korzystanie ze źródeł energii w celu utrzymania się organizmu przy życiu oraz reprodukcji[1]. Jednocześnie, życie jest fundamentalną wartością człowieka. W *Encyklopedii Britannica* znajduje się „biologiczna" defi-

1 Zob.: „Życie" w: *Encyklopedia filozofii.* Tom II. pod red. Teda Hondericha. Przekład Jerzy Łoziński, 1030. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1999.

nicja życia[2], natomiast w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* występuje bardzo rozbudowana definicja „filozoficzna"[3].

Można przyjąć, że życie jest świadomym istnieniem, które manifestuje się w różnych formach oraz na różnych poziomach organizacji materii. Przejawy życiowe odróżniają istoty żyjące od nieżyjących. Rozróżnienie między bytami żyjącymi oraz nieżyjącymi, biologowie oraz fizjolodzy sprowadzają do pobudliwości komórki żyjącej[4]. Wyodrębnia się cztery cechy wskazujące na żywy organizm[5]. Pierwszym objawem życia jest ruch. Do kolejnych, najprostszych objawów życia, spotykanych w przyrodzie, zalicza się także: pobieranie pokarmu, rozwój (wzrastanie), rodzenie potomstwa, poznanie (zmysłowe oraz intelektualne). Ponadto istnieją właściwości życiowe, które przysługują tylko pewnym organizmom żywym, np. człowiekowi: posiadanie poczucia humoru, wykonywanie pracy zawodowej, kierowanie samochodem.

Człowiek, to konkretnie żyjący byt natury cielesno-duchowej[6]. Od czasów filozofii starogreckiej, w kulturze zachodnioeuropejskiej funkcjonują dwa obrazy człowieka. Pierwszy z nich jest efektem podejścia redukcjonistycznego w dyscyplinach biologicznych oraz kierunkach filo-

2 [To] „stan materii złożonej lub jednostkowej charakteryzujący się zdolnością do wykonywania określonych funkcji, takich jak metabolizm, wzrost, rozmnażanie, jak również zdolnością do pewnych form reaktywności i adaptacji do warunków środowiska"; [życie] „może być [...] scharakteryzowane jako obecność kompleksowych przemian cząsteczek organicznych oraz organizacje tych cząsteczek w coraz to większe struktury, takie jak protoplazma, komórki, narządy i wreszcie całe organizmy." Por.: „Życie" w: *Britannica. Edycja polska.* Tom 48: *Za-Ży,* 388-389. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 2005, s. 388.

3 Życie jest zespołem działań immanentnych (wsobnych; wewnętrznych), które są celowe, podporządkowane rozwojowi podmiotu (np. człowiekowi). Podmiot życia, przez akty wyłaniane ze swojego wewnętrznego źródła, aktualizuje własne dobro. Zob.: Mieczysław Albert Krąpiec, „Życie" w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii.* T. 9: *Se-Ż.* red. naczelny Andrzej Maryniarczyk, 971-984. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2008, s.971. Por.: "Życie." w: Antoni Podsiad. *Słownik terminów i pojęć filozoficznych,* 973-974. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2000.

4 Współczesne poglądy dotyczące życia są kształtowane także w ramach filozoficznych ujęć oraz sporów, pomiędzy: mechanicyzmem a witalizmem, materializmem i spirytualizmem, redukcjonizmem a antyredukcjonizmem.

5 Są to: 1/zdolność odżywiania się (przemiana materii: przyjmowanie pokarmów, trawienie, wydalanie); 2/zdolność zmieniania kształtów oraz wykonywania ruchów; 3/czucie, pobudliwość (zdolność odpowiadania na podniety świata zewnętrznego); 4/ rozmnażanie się. Por.: Mieczysław Albert Krąpiec. "Życie" w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii. T.9: Se-Ż,* s.971.

6 Por.: Mieczysław A. Krąpiec."Człowiek" w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii. T.2: C-D.* red. naczelny Andrzej Maryniarczyk, 359-386. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2001, s.359.

zoficznych[7]. Drugi model człowieka jest szczególnym dziedzictwem kultury chrześcijańskiej oraz personalistycznego ujęcia[8].

Propagatorzy zasady jakości życia wymieniają różne katalogi cech życia fizycznego lub osobowego, traktując je jako kryteria bycia człowiekiem, osobą. Jeśli kryteria te nie zostają spełnione, wówczas formułują zalecenia normatywne (np. Peter Singer). W efekcie braku tych cech definiujących człowieczeństwo, pozbawia się człowieka podmiotowości (tym samym np. prawa do opieki medycznej)[9].

Człowieczeństwo należy rozumieć jako[10]: 1) ogół cech wspólnych wszystkim ludziom, łącznie z życiem psychicznym, animalnością[11] itp.; 2/ ogół cech stanowiących różnicę gatunkową człowieka w stosunku do gatunków pokrewnych; 3/ wartość (godność[12]) człowieka, związaną z jego osobową naturą, uzasadniającą moralny nakaz traktowania każdego człowieka jako celu działania, nie zaś wyłącznie jako środka aktywności.

W podanych wyżej definicjach należy zwrócić uwagę na wymiar biologiczny (zwierzęcość) oraz personalistyczny (osobowy). W odniesieniu do analiz dokonywanych w niniejszym artykule, szczególne znaczenie

7 Pierwszy obraz człowieka przedstawia następująca definicja: to dwunożny ssak z rzędu naczelnych, anatomicznie bliski wielkim małpom człekokształtnym, odróżniający się jednak od nich bardziej rozwiniętym mózgiem (zapewniającym zdolność do abstrakcyjnego myślenia i posługiwania się artykułowaną mową) oraz wyraźną pionizacją ciała, dzięki której uwolniona koniczyna górna pełni funkcje narządu manipulacyjnego. Por.: "Człowiek." w: *Britannica. Edycja polska. Tom 8: Co-De,* 263. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 1998. Naukowy opis wskazuje, że człowiek jest tylko egzemplarzem gatunku, częścią zbiorowości społecznej (jednostką).

8 Człowiek w drugim obrazie cechuje się integralnością cielesną (która gwarantuje nienaruszalność ciała oraz możliwość posiadania wszystkich organów i narządów cielesnych) współistniejącą z integralnością duchową (która wskazuje na godność osoby ludzkiej). Ważna jest tutaj „natura" człowieka, struktura rzeczy, celowe działanie, doświadczanie „ja", itp.

9 Uwzględnia się tutaj tzw. rachunek strat i korzyści. Przykładowo: jeżeli noworodek z powodu swoich schorzeń nie „rokuje pozytywnie" (nie wskazuje na możliwość osiągnięcia w przyszłości minimalnej niezależności), rodzice takiego dziecka nie mają obowiązku poddawać do leczeniu – realizowana jest procedura eutanazji. W tym wypadku stosowany jest rachunek korzyści społecznych. W kalkulacji przeważa interes społeczny rodziców nad sytuacją niepełnosprawnego dziecka. Takie działania są realizowane np. w Wielkiej Brytanii. Por.: Tadeusz Biesaga. „Jakość życia. " w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła.* Red. Andrzej Muszala, 218-221. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005, s.218-219.

10 Zob.: "Człowieczeństwo." w: Podsiad Antoni. *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, 144-145. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2000, s.145.

11 Animalność to cecha wskazująca na „zwierzęcość". Por.: "Animalizm." w: *:Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny. Tom 2: An-Aszelski.* Pod red. Haliny Zgółkowej, 75-76. Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz", 1994.

12 Zob.: Józef Krukowski. "Godność ludzka." w: *Leksykon Prawa Kanonicznego.* Red. ks. Mirosław Sitarz, 848-859. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2019, s.848-849.

ma ujęcie człowieczeństwa w kontekście personalizmu etycznego - odniesienie do godności człowieka, jego osobowego wymiaru. Godność przejawia się w tym, że człowiek (jako cel postępowania innych ludzi) nie może być ujmowany jednostronnie tylko w wymiarze przyrodniczym czy społecznym (np. kulturowym), ale przez odwołanie się do osobowych czynności decyzyjnych, wskazanie na sensowność ludzkiego działania oraz przyporządkowanie życia drugiej osobie[13].

W tradycji filozofii klasycznej wymienia się specyficzne czynniki o charakterze osobowym, które się uzupełniają, warunkują oraz integrują ludzkie działanie-decyzje. Są nimi cechy, które wskazują na transcendencję oraz niepowtarzalność człowieka: intelektualne poznanie, miłość, wolność. Z kolei w kontekście relacji społecznych wskazuje się na następujące cechy osobowe: podmiotowość prawa, godność, zupełność bytową[14]. Obie wymienione grupy czynników osobowych nie występują rozdzielnie, lecz w łączności, wzajemnie się determinując, oddziałując na siebie[15].

Wyrażenie „osoba" łączy się z doświadczeniem „samego siebie". To podstawowe ludzkie doświadczenie „bycia człowiekiem", czyli bycia osobą[16]. Można także mówić o „osobowości" człowieka, jako psychicznej strukturze-formie ludzkich działań, ponieważ każdy człowiek posiada swoją „piramidę wartości", która dotyczy również jego aktywności[17]. Tak rozumiana osobowość jest budowana przez całe życie, stając się wyznacznikiem człowieka, specyficznym „ludzkim obliczem", po którym można rozpoznać i ocenić konkretnego człowieka[18]. Bytowa specyfika człowieka zapewnia mu względną autonomię działania. Autonomia ta uwidacznia się szczególnie w zakresie wartości. Zatem, można opisać człowieka, jako byt osobowy, wrażliwy na wartości, który zajmuje wobec nich świadomą, aktywną

13 Godność jest właściwością przysługującą każdemu (bez wyjątku) człowiekowi z racji bycia człowiekiem. To wartość człowieka, z której wynikają prawa człowieka. Por.: Mieczysław A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005, s. 131–132.

14 Zupełność bytowa wskazuje na strukturę człowieka – jego integralnym elementem jest materialne ciało (życie biologiczne, działania biologiczno-popędowe), sprzęgnięte z wymiarem duchowym (aktywnością intelektu oraz wolnej woli). Zatem, osoba ludzka nie jest tylko organizmem zwierzęcym, powstałym w wyniku organizacji materii oraz procesów bio-fizyko-chemicznych. Człowiek potrafi organizować oraz uzupełniać tę materię dla celów pozamaterialnych, przy racjonalnym (rozumnym) współudziale innych ludzi. Można wręcz wyodrębnić w człowieku dwa wymiary: materialno-cielesny oraz psychiczno-duchowy. Por.: Mieczysław A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*..., s. 131.

15 Por.: tamże, s. 66, 129–132.

16 Por.: tamże, s. 62. Zob. także: Mirosław Sitarz, „Osoba" w: *Leksykon Prawa Kanonicznego*. Red. ks. Mirosław Sitarz, 2003-2007. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2019.

17 Mieczysław A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*..., s. 65.

18 Tamże.

postawę. Człowiek jest osobą, co oznacza, że jest samoświadomy, wolny, samokształtujący się przez swoje decyzje[19]. Tylko człowiek, jako świadoma, wolna osoba, może współtworzyć moralne dobro oraz zło.

Do najważniejszych atrybutów osoby ludzkiej można zaliczyć: podmiotowość, rozumność, jednostkowość, wolność wyboru, autonomiczność i świadomość istnienia, odpowiedzialność, wrażliwość na wartości, autorealizację (samorozwój), autokorekcję (np. zmiana postawy), dynamiczność (aktywność, umiejętność pracy), nakierowanie na życie społeczne, duchowość (działania psychiczno-duchowe: intelekt, wola; religijność)[20].

Ostatnim terminem, który zostanie zdefiniowany w tej części artykułu jest określenie „dziecko". Dziecko jest człowiekiem w pierwszym okresie rozwoju postnatalnego, który trwa od momentu narodzenia do wieku młodzieńczego, kończącego okres wzrastania[21]. W Polsce, w myśl przepisów prawnych, okres ten trwa do 18 roku życia. Definicję tę należy uzupełnić o rozwój dziecka w fazach rozwoju prenatalnego[22]. Zwraca się tutaj uwagę na fakt, że embrion ludzki (zarodek człowieka) jest rozwijającą się ludzką istotą w pierwszej fazie jej istnienia[23]. Żyje i jest fizycznie integralne; nie stanowi części ciała matki. Połączenie obydwu faz rozwojowych (prenatalnej oraz postnatalnej) określa się jako rozwój osobniczy (ontogeneza). To złożony proces zmian ilościowych oraz jakościowych w budowie fizjologicznej i morfologicznej żywego organizmu. Rozwój osobniczy trwa od chwili poczęcia do końca życia organizmu (człowieka)[24].

19 Por.: Stanisław Kowalczyk, *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej.* Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994, s. 109.

20 Tamże, s. 109–110.

21 Zob.: „Dziecko" w: *Britannica. Edycja polska.* Tom 10: *Du-El,* 100. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 1999. Por.: Elżbieta Szczot, „Dziecko" w: *Leksykon Prawa Kanonicznego.* Red. ks. Mirosław Sitarz, 649–654. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2019.

22 Rozwój prenatalny wskazuje na okres życia człowieka (dziecka) przed porodem.

23 Czyli od momentu zapłodnienia, aż do ukształtowania organów – do końca 8. tygodnia ciąży. Część naukowców określa zarodek w pierwszych dwóch tygodniach istnienia jako „prembrion". Status embrionu ludzkiego, szczególnie w pierwszych tygodniach życia, jest zagadnieniem bioetycznym, bardzo intensywnie dyskutowanym (nawet w przestrzeni publicznej). Laickie koncepcje etyczne, które przyjmują określenie „opóźnionej personalizacji", odmawiają embrionowi człowieka szczególnego statusu (ochrony życia), albo przyznają stopniową ochronę, wzmacnianą w miarę rozwoju embrionu oraz zwiększania się szans jego przeżycia poza organizmem matki. Por.: „Rozwój" w: *Britannica*. *Edycja polska*. Tom 37: *Ro-Sa*, 99-100. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 2003, s. 99. Zob. także: Marian Machinek, „Embrion ludzki" w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*. Red. Andrzej Muszala, 136–144. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005.

24 Zob.: „Rozwój osobniczy" w: *Britannica. Edycja polska.* Tom 37: *Ro-Sa,* 100. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 2003.

Czy dziecko należy uznać za wytwór ewolucji materii, czy za człowieka – osobę (byt osobowy)? We współczesnej antropologii, dziecko jest podmiotem działającym, aktywnie zaangażowanym w tworzenie pojęć i praktyk, które będą kierować jego dorosłym życiem[25]. Współcześnie pojawiają się również pytania dotyczące tego, czy dziecko w czasie rozwoju prenatalnego rzeczywiście żyje. Tymczasem funkcje życiowe dziecka w każdej fazie jego egzystencji w kobiecej macicy można zaobserwować za pomocą m.in. badania USG. Warto również zwrócić uwagę, że w Kodeksie Hammurabiego znajdują się paragrafy dotyczące prawnych następstw zabicia dziecka niepoczętego[26].

Na podstawie dotychczasowych analiz można stwierdzić, że nienarodzony człowiek (dziecko w okresie rozwoju prenatalnego) posiada godność osoby ludzkiej. Z tego powodu, przeprowadzanie zabiegów w postaci aborcji, eksperymentów na embrionach, handel embrionami itp. stają się naganne moralnie (uwłaczają godności osoby ludzkiej).

Kontekst życia osobowego ma swoje naturalne reperkusje w problematyce życia społecznego człowieka. Jeżeli dziecko w regulacjach prawnych nie będzie uznawane za człowieka, utraci godność osobową, która wynika z człowieczeństwa. Tym samym utraci wszelkie przysługujące jemu prawa, począwszy od prawa do życia, skończywszy na prawie do godziwej śmierci.

Dokonując szczegółowego zestawienia należy zauważyć, że od strony prawnej dziecko, które jest traktowane jak przedmiot, nie zaś człowiek, osoba ludzka, automatycznie zostaje pozbawione m.in. prawa do: 1/bycia człowiekiem, osobą, kobietą/mężczyzną; 2/realizowania się w relacjach społecznych w roli dziecka (córki/syna), matki/ojca, siostry/brata, kuzynki/kuzyna, cioci/wujka, wnuczki/wnuka, babci/dziadka; 3/zabawy, nauki w szkole, zdobycia wyższego wykształcenia; 4/miłości, przyjaźni, szacunku, wyrażania swoich poglądów, poznawania świata; 5/grania na instrumencie muzycznym, oglądania pięknych dzieł kultury, zdobycia medalu na olimpiadzie, relaksowania się w ogrodzie, słuchania śpiewu ptaków; 6/zdobycia majątku, pracy zawodowej na rzecz najbliższych, innych ludzi.

25 Por.: Christina Toren, „Dzieciństwo" w: *Encyklopedia antropologii społeczno-kulturowej*. Pod red. Alana Barnarda i Jonathana Spencera, 180–183. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 2008, s. 182.

26 Są to następujące paragrafy: §209 („Jeśli obywatel córkę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 10 szekli srebra za płód jej zapłaci"), §210 („jeśli kobieta ta zmarła, córkę jego zabiją"), §211 (Jeśli sprawił, że córka muškêna w (wyniku) uderzenia płód swój poroniła, 5 szekli srebra zapłaci"), §212 („jeśli kobieta ta zmarła, ½ miny srebra zapłaci"), §213 („Jeśli niewolnicę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 2 szekle srebra zapłaci"), §214 („jeśli niewolnica ta zmarła 1/3 miny srebra zapłaci"). Zob.: *Kodeks Hammurabiego*. Przekład Marek Stępień. Warszawa: Wydawnictwo ALFA, 1996.

Człowiek przeżywa swoje niemowlęctwo i dzieciństwo dzięki innym ludziom (m.in. rodzicom, rodzinie), otrzymując od nich to, co jest jemu potrzebne do życia. W zamian, odwzajemnia się ufnością, przywiązaniem, miłością, nadzieją, wiarą. Te umiejętności (wartości) trwają przez całe życie: stanowią osnowę życia osobowego dziecka, a później osoby dorosłej[27].

Wobec powyższego, interesujące będzie ukazanie rangi praw człowieka od strony nie tylko legislacyjnej czy etycznej, ale w nowej perspektywie, która łączy ze sobą obydwa obszary.

Prawa człowieka w perspektywie legislacyjno-etycznej

Problematyka praw człowieka jest przedmiotem badań filozofii oraz etyki, dyscyplin społeczno-politologicznych i prawnych. Ponadto warto podkreślić, że istnieją różnorodne koncepcje praw człowieka, które mogą przyjmować odmienne założenia filozoficzne, etyczne, legislacyjne, ideologiczne, polityczne itd.

Prawa są przepisami postrzeganymi jako regulacje posiadające szczególną „moc" (legislacyjną, społeczną, religijną, etyczną itp.). Są bowiem swoistym „drogowskazem" dla ludzi (w ujęciu jednostkowym, grupowym oraz zbiorowym), stając się podstawą dla określonego kierunku działania. Tym samym, mogą one mieć pierwszeństwo przed innymi regulacjami, względami społecznymi, zwyczajowymi, jeśli wskazują one na inny kierunek postępowania[28]. Przykładowo: prawo do życia wymaga, by nie zabijać (niewinnego) człowieka, nawet jeśli można uratować w ten sposób innych ludzi[29]. Kiedy jednak prawa tracą walor jasności oraz pewności, wówczas znika część ich oddziaływania społecznego. Stają się wówczas „bezużyteczne", niezrozumiałe, itp., a w społeczeństwie narasta tendencja do ich omijania, łamania.

27 Poprzez wiarę w poznaniu (przyjęcie za prawdę to, co powiedzą rodzice, nauczyciele, inni ludzie), dziecko kształtuje swój intelekt. Wraz z wiarą pojawia się w dziecku ufność i nadzieja, że otrzyma ono od każdego człowieka dobro (materialne, niematerialne). Otrzymując to dobro, dziecko ofiarowuje swoje dobro innym ludziom, formując miłość oraz wierność. Por.: Mieczysław A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005, s. 127–128.

28 Por.: Antoni Pieniążek, Małgorzata Stefaniuk, *Socjologia prawa. Zarys wykładu*. Wydanie II. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2002; Adam Podgórecki, *Zarys socjologii prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971; Ryszard Sarkowicz, Jerzy Stelmach, *Teoria prawa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996.

29 W praktyce generowane są liczne dylematy moralne. Zwraca się m.in. uwagę na tzw. „interes publiczny", którym usprawiedliwia się naruszenie prawa jednostki.

Należy zauważyć, że współcześnie nie ma jednej, powszechnie uznanej definicji praw człowieka. Ogólnie rozróżnia się dwie grupy praw człowieka[30]: 1/ prawa materialne (konkretne wolności oraz prawa przysługujące człowiekowi; spisane w otwartym katalogu); 2/ prawa proceduralne (inaczej ochrona praw człowieka – dostępne człowiekowi sposoby działania oraz związane z nimi instytucje[31] umożliwiające dochodzenie praw).

Prawa człowieka to szczególny rodzaj praw podmiotowych, uprawnień, które wynikają z określonych norm prawnych względnie moralnych[32]. Szczególny charakter praw człowieka wyróżnia je z pozostałych uprawnień. Charakteryzuje się on tym, że przysługuje każdemu człowiekowi, z racji samego człowieczeństwa, faktu, że jest on człowiekiem[33].

Podstawa normatywna praw człowieka przyjmuje, że źródłem wolności i praw człowieka i obywatela jest godność ludzka[34]. Pojęcie godności determinuje sposób rozumienia praw i wolności człowieka, a zakaz jej naruszania ma charakter bezwzględny i dotyczy wszystkich ludzi[35].

Zgodnie z powyższym, prawa człowieka są: 1/ przyrodzone (człowiek rodzi się z wszystkimi prawami człowieka, niektóre z nich posiada nawet przed urodzeniem, m.in. prawo do życia, prawo do spadku), 2/ niezbywalne (nie można zrzec się prawa do bycia człowiekiem oraz praw przysługujących człowiekowi), 3/ nienaruszalne (nikt nie może pozbawić człowieka prawa do bycia człowiekiem oraz wszystkich praw człowieka, dotyczy to także państwa)[36], 4/ powszechne (przysługują wszystkim istotom ludzkim – ludziom). Każdy człowiek ma zapewnioną prawną ochronę życia, także prawo do ochrony zdrowia[37]. Ponadto, zapewnia się ochronę praw dziecka[38]. Zatem, prawa człowieka są prawami o charakterze publicznoprawnym.

30 Por.: Sokołowski Tadeusz, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP, 2004, s. 11.

31 Ochrona praw człowieka może być dokonywana przez: system wewnętrzny (sądownictwo krajowe), organy ponadnarodowe w UE, organy międzynarodowe. Dodatkowo, przez instytucje ustrojowe (np. system polityczny).

32 Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*. Lublin: Oficyna Wydawnicza VERBA, 2004, s. 15.

33 Tamże.

34 Zob.: art. 30 (zasada dot. godności człowieka) w Konstytucji RP: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483). Artykuł ten wskazuje na tzw. godność osobową, która wynika z faktu bycia człowiekiem.

35 Monika Urbaniak, *Prawo medyczne w pigułce*. Warszawa: Wydawnictwo C.H.BECK, 2017, s. 10.

36 Zob.: art. 30 *Konstytucji RP*. Por.: Hanna Waśkiewicz, „Prawa człowieka. Problemy otwarte", *Chrześcijanin w świecie*, 1985, nr 12.

37 Zob.: art. 38 (prawo do życia), 68 §1 (ochrona zdrowia) w *Konstytucji RP*.

38 Zob.: art. 72 § 1 (ochrona praw dziecka) w *Konstytucji RP*.

Podmiotami zobowiązanymi z tytułu praw człowieka są wszyscy ludzie. Ponadto, szczególny obowiązek spoczywa na władzach publicznych: poszanowanie i ochrona godności (zatem również praw człowieka) jest obowiązkiem władz publicznych[39]. W przypadku niektórych z praw człowieka, podmiot uprawniony do ochrony praw człowieka jest jednocześnie podmiotem obowiązku z tego tytułu[40].

Praktyczna realizacja praw człowieka wymaga wprowadzenia określonych przepisów prawnych, które ukierunkują społeczeństwo na zachowania sprzyjające ochronie tych praw. Poniżej zostaną zaprezentowane wiodące dokumenty prawne, traktowane jako podstawa praw człowieka, również praw dziecka.

Legislacyjne źródła praw człowieka oraz praw dziecka

Ogólne dyrektywy dotyczące postępowania człowieka w rzeczywistości społecznej, są opisane i realizowane na mocy naczelnych norm prawnych. Zatem znajdują się one w konstytucjach poszczególnych państw, prawie europejskim i międzynarodowym, także w prawie kanonicznym.

Na szeroką skalę, prawa człowieka są unormowane w prawie międzynarodowym, m.in. w ramach dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych[41]. Do najważniejszych należy zaliczyć: *Kartę Narodów Zjednoczonych*, *Powszechną Deklarację Praw Człowieka*, *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka*, *Konwencję Dotycząca Statusu Uchodźców*, *Konwencję o Prawach Dziecka*.

Konstytucja społeczności międzynarodowej, czyli *Karta Narodów Zjednoczonych*, na mocy której powołano w 1945r. ONZ, wyraża podstawowe prawa człowieka, których podstawą jest godność i wartość osoby ludzkiej[42]. Z kolei *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, jest rezolucją ONZ (czyli zaleceniami, nie regulacją obligatoryjną), formułującą klasyczne wolności osobiste i prawa polityczne, także prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne. Dokument stał się „wspólnym standardem do

39 Zob.: art. 30 w *Konstytucji RP*.

40 Odnosi się to przede wszystkim do prawa do życia. Zob.: art. 148 (zabójstwo), 149 (dzieciobójstwo), 150 (zabójstwo eutanatyczne), 151 (samobójstwo), 152 (aborcja za zgodą kobiety), 153 (aborcja bez zgody kobiety), 155 (nieumyślne spowodowanie śmierci), 157a (uszczerbek na zdrowiu dziecka poczętego), 160 (narażenie na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia) w *Kodeksie karnym*. Zob.: *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny* (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.).

41 Por.: Tadeusz Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP, 2004.

42 *Karta Narodów Zjednoczonych* (Dz.U. 1947, Nr 23, poz.90).

osiągnięcia przez wszystkie ludy i wszystkie narody", stojąc na gruncie koncepcji absolutnych czy naturalnych praw człowieka[43].

Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka mają charakter konwencji międzynarodowych. Tworzą je dwa dokumenty: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*[44] oraz *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*[45]. Pierwszy z tych dokumentów stoi na gruncie koncepcji absolutnych praw człowieka. Wprost wywodzi je z przyrodzonej godności człowieka. Podobnie znajdujący się w *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* katalog praw człowieka, nie odbiega od *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (brakuje tylko prawa do własności oraz prawa do azylu). W części III Paktu znajduje się rozbudowany i szczegółowy katalog praw człowieka, który zaczyna się od „przyrodzonego prawa do życia"[46]. W drugim dokumencie - *Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* – znajduje się katalog praw pracowniczych. Ponadto, warto zwrócić uwagę m.in. na art. 10: prawo do opieki nad rodziną, w tym w szczególności prawo matek do opieki „w rozsądnym okresie przed i po urodzeniu dziecka", między innymi w formie płatnego urlopu oraz odpowiednich świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego, także prawo dzieci i młodzieży do ochrony i pomocy[47].

Szczególną rangę posiada *Konwencja o Prawach Dziecka*[48], której stroną są 192 kraje (w tym Polska od 1991r.). *Konwencja o Prawach Dziecka* zobowiązuje państwa-strony do realizacji praw chronionych: 1/ prawa

43 *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka:* http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html [dostęp: 10.10.2022].

44 Zob.: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* (Dz.U. 1977, Nr 38, poz.167).

45 Zob.: *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (Dz.U. 1977, Nr 38, poz.169).

46 Zob.: art. 1 w *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych.*

47 Zob. art. 10, także art. 11 (prawo do odpowiedniego poziomu życia), 12 (prawo do ochrony zdrowia), 13 (prawo do nauki, prawo rodziców do zachowania swoim dzieciom wychowania zgodnie z własnymi przekonaniami) w *Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.*

48 Zob.: *Konwencja o prawach dziecka* (Dz.U. 1991, Nr 120, poz.526).

i wolności osobiste[49], 2/ prawa polityczne[50], 3/ prawa socjalne[51], 4/ prawa kulturalne[52], 5/ prawa ekonomiczne[53].

Do Konwencji dołączono dwa protokoły fakultatywne z 25 maja 2000r., dotyczące: 1/udziału dzieci w konfliktach zbrojnych (wszedł w życie 12 lutego 2002r.), 2/sprzedaży dzieci, dziecięcej prostytucji oraz dziecięcej pornografii (wszedł w życie 18 stycznia 2002r.)[54].

Znaczenie ma *Konwencja Dotycząca Statusu Uchodźców*[55], przyjęta przez 142 państwa (w tym Polskę w 1991r.). W ramach prawa międzynarodowego warto także wspomnieć o systemie amerykańskim, Wspólnocie Niepodległych Państw, Lidze Państw Arabskich oraz Unii Afrykańskiej[56]. Oczywiście nie można zapominać, że za ochronę praw człowieka

49 Znajdują się tutaj m.in. prawa: do życia (art. 6); otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką (art. 7); do zachowania tożsamości (art. 8); dla dziecka z „rozbitych" rodzin – prawo do utrzymywania bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców (art. 9); do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, stosownie do wieku oraz dojrzałości (art. 12); do swobody myśli, sumienia i wyznania (art. 14); do poszanowania prywatności (art. 16); do ochrony przed nielegalnym używaniem środków narkotycznych i substancji psychotropowych (art. 33); do ochrony przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych (art. 34); do ochrony przed uprowadzeniem, sprzedażą bądź handlem dziećmi (art. 35); do ochrony przed wszelkimi innymi formami wyzysku (art. 36); zakaz tortur, okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania lub karania oraz stosowania kary śmierci lub kary dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia (art.37 pkt a); prawo dzieci pozbawionych wolności do humanitarnego traktowania, z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej (art. 37 pkt c); prawo dzieci pozbawionych wolności do uzyskania niezwłocznego dostępu do pomocy prawnej lub innej oraz prawo do odwołania (art. 37 pkt d); prawo do sprawiedliwego procesu (art. 40). Zob.: tamże.

50 To prawo do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń (art. 15). Zob.: tamże.

51 Na prawa socjalne dzieci składają się: prawa dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa (art. 20); prawa dzieci chorych psychicznie lub niepełnosprawnych (art. 23); prawo dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej (art. 24); prawo do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych (art. 26); prawo do odpowiedniego poziomu życia (art. 27). Zob.: tamże.

52 Prawa kulturalne tworzy następujący katalog praw: do nauki (art. 28); prawo dzieci należących do mniejszości narodowych do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami tej grupy (art. 30); do wypoczynku i czasu wolnego, do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym (art. 31). Zob.: tamże.

53 To prawo do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym (art. 32). Zob.: tamże.

54 Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 55. Protokoły te zostały w Polsce podpisane 13 lutego 2003r. Zob. także: Roman Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe. Wydanie trzecie uzupełnione*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2008, s. 121-122.

55 Zob.: Dz.U. 1991, Nr 119, poz.515.

56 Szerzej na ten temat wypowiada się m.in. Krzysztof Motyka. Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 71-n. Również Tadeusz Sokołowski. Por.: Tadeusz Sokołowski.

i praw dziecka odpowiedzialne są główne organy Narodów Zjednoczonych: Komisja Praw Człowieka, Wysoki Komisarz NZ do spraw Praw Człowieka, UNESCO, WHO, FAO, UNICEF, UNHCR (Urząd Wysokiego Komisarza NZ do spraw Uchodźców), MOP (Międzynarodowa Organizacja Pracy). Ponadto, znaczenie mają: Światowa Organizacja Handlu (WTO), Międzynarodowy Czerwony Krzyż, również wpływy Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Rozbudowany system ochrony praw człowieka i praw dziecka na poziomie ONZ oraz połączonych agend itp. nie jest jednak wystarczający dla realizacji celu: promocji tych praw, działań na rzecz zapobiegania ich naruszeniom (prewencji), pomocy ofiarom naruszenia praw człowieka, praw dziecka.

Ochrona praw człowieka jest realizowana na poziomie regionalnym (europejskim). Regionalne systemy ochrony praw człowieka obejmują państwa europejskie, dzięki czemu mogły one wypracować w kwestii praw człowieka wspólne (zbliżone) stanowisko. Wiodący system ochrony praw człowieka został ustanowiony w Radzie Europy[57]. Na system prawny Rady Europy w tym zakresie składają się liczne dokumenty, m.in.: *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, *Europejska Karta Społeczna, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej w Odniesieniu do Zastosowań Biologii i Medycyny: Konwencja o Prawach Człowieka i Biomedycynie, Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu[58], Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych[59], Europejska Konwencja o Wykonaniu Praw Dzieci.*

Najważniejszym dokumentem przyjętym przez Radę Europy jest *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności,* nazywana także Europejską Konwencją Praw Człowieka[60]. Do Konwencji

Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP, 2004, s. 150-154.

57 Radę Europy tworzy 45 państw. Jednym z jej podstawowych celów jest rozwój zasad demokracji parlamentarnej oraz ochrona praw człowieka. W dziedzinie praw człowieka zostały wyznaczone cztery podstawowe kierunki działania: 1/wzmacnianie solidarności europejskiej w duchu poszanowania jednostki, jej wolności, praw socjalnych, ekonomicznych i kulturalnych; 2/wykrywanie nowych zagrożeń dla praw człowieka i godności ludzkiej; 3/popularyzacja praw człowieka w społeczeństwie; 4/rozwój wychowania oraz informacji na temat praw człowieka w szkołach, instytucjach publicznych. Por.: Tadeusz Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*..., s. 99.

58 *Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu* (Dz.U. 1995, Nr 6, poz. 238).

59 *Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych* (Dz.U. 2002, Nr 22, poz.209).

60 Polska ratyfikowała ją w 1992r. Tekst Konwencji por.: Rada Europy. *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (EN), CETS nr 5, 1950r. Zob. także w: Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284.

zostało dołączonych 13 protokołów dodatkowych[61]. Dokument gwarantuje ochronę praw cywilnych oraz politycznych, podobnie do Paktu Praw Obywatelskich.

Drugim ważnym dokumentem jest *Europejska Karta Społeczna*[62]. Zawiera ona 19 artykułów, które formułują podstawowe prawa[63]. Prawa te można podzielić na dwie grupy: 1/warunki zatrudnienia, 2/spójność społeczną[64].

Powyższe wskazuje, że w Radzie Europy nie ma jednomyślności oraz jednakowego odniesienia do kwestii praw człowieka. W jednym dokumencie (Konwencja) wskazuje się na rangę praw osobistych i politycznych, zaś w drugim (Karta) na prawa socjalne. Podobna sytuacja występuje w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka. Ponadto, należy zauważyć, że w *Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, podobnie w *Europejskiej Karcie Społecznej* oraz w *Statucie Rady Europy,* nie zawarto odwołania do godności człowieka. Rada Europy uzupełnia w pewnym sensie to legislacyjne „niedopatrzenie", ogłaszając w 1997 r. *Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej w Odniesieniu do Zastosowań Biologii i Medycyny: Konwencję*

61 Protokół nr 1 gwarantuje ochronę własności oraz prawo do nauki. Protokół nr 6, podobnie nr 13, dotyczy zniesienia kary śmierci. Protokół nr 7 rozszerza katalog praw chronionych. Protokół nr 12 zakazuje dyskryminacji. Zob.: *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona protokołami nr 11 i nr 14* (EN), CETS nr 005, Rzym, 4.11.1950; *Protokół do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmienionej protokołem nr 11* (EN), CETS nr 009, Paryż, 20.3.1952; *Protokół nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (EN), CETS nr 177, Rzym, 4.11.2000 . Por. także: *Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (Dz.U. 1995, Nr 36, poz.175); *Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (Dz.U. 2003, Nr 42, poz.364).

62 Zob.: *Europejska karta społeczna* (EN), CETS nr 035, Turyn, 18.10.1961.W 1999r. przyjęto zmodyfikowaną *Zrewidowaną Europejską Kartę Społeczną*. Pojawiły się w niej zapisy dotyczące m.in.: prawo do ochrony przed biedą, prawo do mieszkania, prawo do poszanowania godności w pracy, prawo do ochrony przeciwko molestowaniu seksualnemu w pracy, zakaz dyskryminacji pracowników mających obowiązki rodzinne. Zob. także: *Europejska karta społeczna (zrewidowana)* (EN), CETS nr 163, Strasburg, 3.5.1996. Por.: *Europejska Karta Społeczna* (Dz.U. 1999, Nr 8, poz.67).

63 Państwo, które ratyfikowało *Kartę* (Polska zrobiła to w 1997r.), zostaje zobowiązane do zagwarantowania swoim obywatelom co najmniej pięciu (z grupy siedmiu) praw, czyli: prawa do pracy, organizowania się, rokowań zbiorowych, zabezpieczenia społecznego, pomocy socjalnej i medycznej, prawa rodziny do ochrony socjalnej, prawnej i gospodarczej, a także prawa pracowników-imigrantów oraz ich rodzin do ochrony i pomocy (art. 20 Karty).

64 Szczególnie w drugiej grupie regulacji znajdują się prawa do: ochrony zdrowia (art. 11), zabezpieczenia społecznego (art. 12), pomocy społecznej i medycznej (art. 13), korzystania ze służb opieki społecznej (art. 14), prawo dzieci i młodocianych do ochrony (art. 7), prawo pracownic do ochrony (art. 8), prawo rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej (art. 16), prawo matek i dzieci do ochrony społecznej i ekonomicznej (art. 17), prawo pracowników migrujących i ich rodzin do ochrony i pomocy (art. 19).

o Prawach Człowieka i Biomedycynie[65]. Dokument jest także nazywany *Europejską Konwencją Bioetyczną*. Konwencja ta została uzupełniona przez dwa protokoły dodatkowe, mające na celu ochronę godności oraz tożsamości istoty ludzkiej[66].

Europejska Konwencja Bioetyczna (podpisana przez Polskę w 1999 r.) określa m.in. szczegółowe zasady i reguły postępowania, dotyczące badań nad gatunkiem ludzkim oraz transplantacji organów. W dokumencie jest podkreślony prymat istoty ludzkiej nad interesem społeczeństwa lub nauki. Znajdują się tutaj zapisy zakazujące m.in.: dyskryminacji ze względu na dziedzictwo genetyczne, selekcji płci, stosowania ludzkich embrionów do celów naukowych[67].

Europejska Konwencja o Wykonaniu Praw Dzieci (ratyfikowana przez Polskę w 1997r.) stanowi odpowiedź na *Konwencję Praw Dziecka*. Szczególnie dotyczy ustanowienia gwarancji sądowych dla wykonywania praw dzieci[68].

Rada Europy przygotowała i podpisała ponadto kilka konwencji, regulujących prawne aspekty dotyczące sytuacji dzieci. Są to m.in.: 1/*Europejska Konwencja o Przysposobieniu Dzieci,* 2/*Europejska Konwencja o Statusie Prawnym Dziecka Pozamałżeńskiego,* 3/*Europejska Konwencja o Uznawaniu i Wykonywaniu Orzeczeń dotyczących Pieczy nad Dzieckiem oraz Przywracaniu Pieczy nad Dzieckiem,* 4/*Konwencja w sprawie Kontaktów z Dziećmi*[69].

65 *Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie* (EN), CETS nr 164, Oviedo, 4.4.1997.

66 Zob.: *Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny, w sprawie zakazu klonowania istot ludzkich:* https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS168_Polish.pdf [dostęp: 10.10.2022].

67 Por.: Tadeusz Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*..., s. 107-108.

68 Wskazuje na prawa procesowe dziecka w toku postępowania sądowego w rozprawie rozwodowej rodziców: 1/prawo do bycia informowanym oraz do wyrażenia stanowiska w toku postępowania przed organem sądowym (art. 3); 2/prawo do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela(art. 4). Por.: *Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci* (EN), CETS nr 160, Strasburg, 25.1996. Zob. także: *Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci* (Dz.U. 2000, Nr 107, poz.1128).

69 Zob.: *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona)* (EN), CETS nr 202, Strasburg, 27.11.2008; *Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego* (EN), CETS nr 085, Strasburg, 15.10.1975; *Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem* (EN), CETS nr 105, Luksemburg, 20.5.1980; *Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi* (EN), CETS nr 192, Strasburg, 15.5.2003. Por.: *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci* (Dz.U. 1999, Nr 99, poz.1157); *Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego* (Dz.U. 1999, Nr 79, poz.888); *Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem* (Dz.U. 1996, Nr 31, poz.134).

W Radzie Europy występuje także organ kontrolny: Europejski Trybunał Praw Człowieka[70]. Dodatkowo, należy wspomnieć o Organizacji Współpracy i Bezpieczeństwa w Europie (OBWE)[71].

Prawa człowieka w Unii Europejskiej są rozumiane odmiennie, niż w klasycznych regulacjach międzynarodowych (np. Rady Europy, ONZ). Unia Europejska realizuje kilka celów, m.in. potrzebę wzmocnienia ochrony praw oraz interesów obywateli państw członkowskich, poprzez wprowadzenie tzw. obywatelstwa UE (w *Traktacie Ustanawiającym Wspólnotę Europejską*[72]). Obywatele Unii mają prawa i obowiązki przewidziane w Traktacie.

Unijne regulacje prawne dotyczące praw człowieka są „porozrzucane" w różnych dokumentach i traktatach UE[73]. Przykładowo, w preambule *Jednolitego Aktu Europejskiego* znajduje się zapis wskazujący, że szefowie państw członkowskich są „zdecydowani wspólnie popierać demokrację, zgodnie z podstawowymi prawami zagwarantowanymi w konstytucjach i ustawach państw członkowskich, w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz w Europejskiej Karcie Społecznej, a w szczególności wolność, równość i sprawiedliwość społeczną."[74] Z kolei termin „prawa człowieka" stał się częścią traktatów założycielskich UE[75]. Do praw człowieka odnosi się m.in. *Traktat o Unii Europejskiej* (in. Traktat z Maastricht)[76]. Ogólnie, w dokumentach Unii Europejskiej występuje termin „prawa człowieka", jednak coraz częściej jest on zastępowany określeniem „prawa podstawowe".

---

70 Zob.: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*. Oprac. Marek Antoni Nowicki, Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer business, 2008

71 Zob.: Roman Kuźniar, *Prawa człowieka…,* s. 250-259.

72 W art. 17 *Traktatu Ustanawiającego Wspólnotę Europejską* stwierdza się, że obywatelem Unii jest każda osoba, która posiada obywatelstwo państwa członkowskiego. Zob.: *Prawo Unii Europejskiej. Wybór dokumentów. Stan prawny na dzień 10 lutego 2009r.* Warszawa-Bielsko Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2009, s.28. Por. także: *Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską* (Dz.U. 2009, Nr 203, poz.1569).

73 Por.: *Prawo Europejskie. Zbiór przepisów. Traktat o Unii Europejskiej. Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Regulamin Postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości.* Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2017. Zob. także: *Prawo Unii Europejskiej. Wybór dokumentów. Stan prawny na dzień 10 lutego 2009r.* Warszawa-Bielsko Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2009.

74 *Jednolity Akt Europejski* (Dz.U. 2004 Nr 90, poz.864/5 e zm.).

75 *Traktat o Unii Europejskiej* miał kolejne nowelizacje (w Amsterdamie, Nicei, Lizbonie). Współcześnie, Traktat z Lizbony (*Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*) jest uznany za drugi – oprócz Traktatu z Maastricht – dokument założycielski UE. Zob.: Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, podpisany w Lizbonie).

76 *Traktat o Unii Europejskiej. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.* Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2009. Skonsolidowane wersje *Traktatu o Unii Europejskiej* (TUE) oraz *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE) zob.: Dz.Urz. UE 2016 C 202, s.1.

Istotnym dokumentem UE jest *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*. Ma ona stanowić swoisty kompromis między różnymi regulacjami w zakresie praw człowieka, obejmując prawa trzech generacji[77]. Karta, od przyjęcia Traktatu z Lizbony, posiada charakter prawnie wiążący, stanowiąc punkt odniesienia do wykładni prawa europejskiego (UE). W Karcie znajdują się 54 artykuły, ułożone w 7 rozdziałach: I.Godność[78]; II.Wolność[79]; III.Równość[80]; IV.Solidarność[81]; V.Prawa obywateli[82]; VI.Wymiar sprawiedliwości[83]; VII.Postanowienia ogólne[84]. Z katalogu tych praw wynika, że znajdują się tutaj prawa osobiste (obywatelskie), polityczne, socjalne, kulturalne i gospodarcze. Część z nich to raczej postulaty kierowane do państw członkowskich UE, niż realne uprawnienia jednostek (np. art. 37 dotyczący ochrony środowiska)[85].

Prawa człowieka są uwzględniane również w działalności niektórych europejskich organizacji subregionalnych[86]: Radzie Państw Morza Bałtyckiego, Inicjatywie Środkowoeuropejskiej, Współpracy nordyckiej.

Polska tradycja dotycząca praw człowieka ma swój początek w średniowieczu[87]. Współcześnie warto zwrócić uwagę na: *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej* z 1997 roku, *Kodeks karny*, *Kodeks cywilny*, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, *Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich, Ustawę o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Ustawę o Rzeczniku Praw*

77 *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej wraz z wyjaśnieniami*. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2009. Zob. także: *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej* (Dz.U. UE.C. 2007.303.1).

78 Są tu przepisy dotyczące m.in. prawa do: życia (nie można orzec ani wykonać kary śmierci); integralności (fizycznej i psychicznej) osoby ludzkiej; zakaz praktyk eugenicznych; zakaz klonowania istot ludzkich oraz wykorzystywania ciała ludzkiego i jego organów jako źródła zysku; zgoda osoby zainteresowanej na badania; zakaz tortur i nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania; zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej; zakaz handlu ludźmi. Zob.: *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*.

79 Przykładowe prawa: do wolności i bezpieczeństwa; do prywatności; do małżeństwa i założenia rodziny; do nauki; do azylu; wolność myśli, sumienia i wyznania; wolność wypowiedzi oraz informacji; ochrona danych osobowych (RODO). Zob.: tamże.

80 Znajdują się tu m.in. prawa dotyczące: równości mężczyzn i kobiet; osób starszych; integracji osób niepełnosprawnych; prawa dziecka (szczególnie: swoboda wyrażania poglądów; prawo do utrzymywania stałych kontaktów z rodzicami); zakazu dyskryminacji. Zob.: tamże.

81 To przykładowo: zakaz pracy dzieci i ochrona młodocianych w miejscu pracy; prawa związane z macierzyństwem; prawo dostępu do opieki zdrowotnej; ochrona środowiska. Zob.: tamże.

82 Tamże.

83 Tamże.

84 Tamże.

85 Por.: *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*. Pod red. Jana Barcza. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2008.

86 Por.: Tadeusz Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*..., s. 158-166.

87 Szczególnie Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbimierza.

Dziecka. Regulacje prawne w zakresie praw człowieka i praw dziecka znajdują się również w: *Wystąpieniach Rzecznika Praw Obywatelskich*[88], *Wystąpieniach Rzecznika Praw Dziecka*[89], *Orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego*[90].

W preambule *Konstytucji RP* znajduje się stwierdzenie wskazujące na koncepcję naturalnych praw człowieka[91]. Przepisy dotyczące praw człowieka znajdują się w drugim rozdziale, co może pokazywać ich rangę w polskiej ustawie zasadniczej. Wyodrębniony jest dość obszerny katalog praw człowieka, z podziałem na: 1/wolności i prawa osobiste[92], 2/wolności i prawa polityczne[93], 3/wolności i prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne[94]. Konstytucja wymienia także „strażników" praw człowieka w postaci konstytucyjnych organów: Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 208), Krajową Radę Radiofonii i Telewizji (art. 213). W 2000r. wprowadzono nowy organ kontrolny w zakresie praw dziecka – Rzecznika Praw Dziecka.

Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich[95] zwraca uwagę na obowiązek współpracy (art. 2a) Rzecznika Praw Obywatelskich z Rzecznikiem Praw Dziecka, w sprawach dotyczących dzieci. Zgodnie z *ustawą o Rzeczniku Praw Dziecka*[96], Rzecznik Praw Dziecka podejmuje działania, które mają na celu: poszanowanie godności i podmiotowości dziecka, zapewnienie jemu pełnego i harmonijnego rozwoju[97]. W tej perspektywie, Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka. Szczególnie, prawa do[98]: 1/życia i ochrony zdrowia; 2/wychowania w rodzinie; 3/godziwych warunków socjalnych; 4/nauki. Oprócz tego, Rzecznik Praw Dziecka podejmuje działania, których celem jest ochrona dziecka przed: przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym

88 Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 345-352.

89 Zob.: Biuro Rzecznika Praw Dziecka. *Wystąpienia generalne Rzecznika Praw Dziecka. Tom VII 2009*. Warszawa: Drukarnia KADRUK, 2011.

90 Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 353-402.

91 *Konstytucja RP*, art. 30.

92 W katalogu praw osobistych znajdują się m.in.: prawo do życia, zakaz eksperymentów naukowych na ludziach bez ich zgody, nietykalność i wolność osobista, prawo do obrony, domniemanie niewinności, prawa rodziców, nienaruszalność mieszkania, wolność przemieszczania się. Zob.: *Konstytucja RP*, art.: 38-56.

93 Znajdują się tutaj np. prawa do: wolności zgromadzeń, informacji cywilnej, czynne prawo wyborcze. Zob.: tamże, art.: 57-63.

94 W tej części można zwrócić uwagę na następujące prawa: do własności, dziedziczenia, ochrony zdrowia, nauki, ochrony praw dziecka, wolności twórczości artystycznej, ochrony środowiska. Zob.: tamże, art.: 64-76.

95 Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 336-340.

96 *Ustawa z dnia 6 stycznia 2000r. o Rzeczniku Praw Dziecka*. Zob.: tamże, s. 341-344.

97 Art. 3 § 1. Tamże, s. 341.

98 Art. 3 § 2. Tamże.

złym traktowaniem[99]. Szczególną troską i pomocą otacza dzieci niepełnosprawne[100].

Kodeks cywilny[101] zwraca uwagę przede wszystkim na zagadnienia dotyczące uczestników stosunków cywilnoprawnych, określając normy prawne w zakresie m.in.: osoby fizycznej (np. podmiotowości, czyli zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych, miejsca zamieszkania), mienia; własności oraz praw rzeczowych; zobowiązań (np. relacje dłużnik-wierzyciel) oraz spadków. W takiej perspektywie, odnosząc się do praw podmiotowych[102], które służą ochronie interesów podmiotów prawa cywilnego, uwzględnia obszar praw człowieka. Jednocześnie wskazuje, że prawa podmiotowe mogą przysługiwać dzieciom, osobom chorym psychicznie, także innym osobom, które są niezdolne do podejmowania jakichkolwiek świadomych decyzji. Wówczas prawa podmiotowe, w imieniu wymienionych osób, wykonują przedstawiciele ustawowi: rodzice, opiekunowie, kuratorzy[103]. Szczególną rangę w *Kodeksie cywilnym* mają prawa osobiste[104], które podlegają ochronie na mocy ustawy zasadniczej, także *Kodeksu karnego*.

Kodeks karny[105] odnosi się do ochrony praw człowieka (m.in. praw osobistych) w wymiarze kryminologicznym oraz wiktymologicznym. W części ogólnej Kodeksu znajdują się przepisy dotyczące m.in.: odpowiedzialności karnej, form popełnienia przestępstwa, kar i środków karnych, środków zabezpieczających. Z kolei w części szczególnej zamieszczony jest rozbudowany katalog przestępstw[106], które świadczą o naruszeniu konkretnego dobra (osobowego, osobistego lub wspólnego), ze wskazaniem na sankcje, będące następstwem czynów kryminogennych (zbrodni, występków).

99 Art. 3 § 3. Tamże.

100 Art. 3 § 4. Tamże.

101 *Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964r. – Kodeks cywilny* (Dz.U. 2009 Nr 42, poz.341 ze zm.).

102 Przykładowo: bezwzględnych (np. prawo własności), względnych (np. prawo do renty); majątkowych (np. prawa rzeczowe); niemajątkowych (np. prawa osobiste); przenoszalnych (dziedziczność, np. prawa majątkowe), nieprzenoszalnych (niezbywalnych); tymczasowych (zabezpieczających przyszłe prawa, np. *nasciturusa*). Zob. *Kodeks cywilny*.

103 Por.: Radwański Zbigniew, *Prawo cywilne – część ogólna. 10. wydanie zmienione i poszerzone.* Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2009.

104 Art. 23 chroni konkretne dobra osobiste człowieka: zdrowie, wolność, cześć, swobodę sumienia, nazwisko, wizerunek, tajemnice korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukową, artystyczną. Zob.: *Kodeks cywilny*.

105 *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny* (Dz.U. 1997 Nr 88, poz.553 ze zm.).

106 Są tutaj m.in. przestępstwa przeciwko: życiu i zdrowiu, wolności seksualnej i obyczajności, rodzinie i opiece, czci i nietykalności cielesnej. Zob.: *Kodeks karny*.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy[107] analizuje sytuację rodziny, jako zjawiska społecznego i prawnego. Określając zakres praw nadawanych rodzinie (oraz osobom, które tworzą rodzinę), zwraca uwagę m.in. na[108]: skład rodziny, więzi rodzinne, zawarcie i unieważnienie małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków[109], pochodzenie dziecka (w tym m.in. macierzyństwo, ojcostwo), władzę rodzicielską, adopcję dziecka, obowiązek alimentacyjny względem dziecka, opiekę oraz kuratelę nad dzieckiem (w tym dzieckiem, które dopiero ma się narodzić).

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich zawiera w preambule wskazówkę, która informuje, że ustawa zmierza do osiągnięcia dwóch celów[110]: 1/przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz stworzenie warunków powrotu do normalnego życia tym nieletnim, którzy mają konflikt z prawem lub zasadami współżycia społecznego; 2/umocnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich, na członków społeczeństwa, świadomych swoich obowiązków. Ustawa reguluje postępowanie z nieletnimi, u których stwierdzono objawy demoralizacji. Ponadto, Ustawa przewiduje, że[111]: 1/gdy sprawca czynu zabronionego o znamionach przestępstwa popełnił go przed ukończeniem 17 r.ż. (jako nieletni), ale w chwili orzekania ukończył już 18 lat – nie podlega odpowiedzialności karnej, jeżeli sąd uzna, że orzeczenie o umieszczeniu go w zakładzie poprawczym nie jest celowe – w takiej sytuacji, sąd może orzec karę z obligatoryjnym jej nadzwyczajnym złagodzeniem; 2/podobnie, gdy orzeczonego przez sąd środka poprawczego nie zaczęto wykonywać przed osiągnięciem przez sprawcę 18 lat.

Obok rozwiązań legislacyjnych oraz instytucji prawa krajowego, europejskiego i międzynarodowego, ważnym elementem są regulacje dotyczące prawa humanitarnego oraz organizacji pozarządowych (NGOs)[112].

---

107 *Ustawa z dnia 25 lutego 1964r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz.U.2008 Nr 220, poz.1431 ze zm.).

108 Por.: Tadeusz Smyczyński, Marek Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. 10. wydanie uzupełnione i uaktualnione.* Warszawa: Wydawnictwo C.H.BECK, 2020.

109 Por.: Wanda Stojanowska, „Prawa i obowiązki (małżonków, rodziców i dzieci) w rodzinie." w: *Zagadnienia praw rodziny. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1994*. pod red. Jerzego Rebety, 29-58. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997.

110 *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz.U. 2002 Nr 98, poz.1070 ze zm.).

111 Zob.: tamże.

112 Przykładowo: Amnesty International, Human Rights Watch, Międzynarodowa Federacja Lig Praw Człowieka, Międzynarodowa Federacja Helsińska na rzecz Praw Człowieka, Międzynarodowa Liga na rzecz Praw Człowieka, Stowarzyszenie przeciw Niewolnictwu (Anti-Slavery Society), Defence for Children International, Lekarze bez Granic, Lekarze Świata, Polska Akcja Humanitarna (PAH), Caritas Polska.

Należy podkreślić, że idea praw człowieka ma źródła antyczne (greckie, rzymskie) oraz biblijne, judeochrześcijańskie. Platon i Arystoteles akcentowali potrzebę harmonijnej relacji zachodzącej pomiędzy obywatelem a państwem-miastem (*polis*, *civitas*), przyznając obywatelowi szereg uprawnień (szczególnie w prawodawstwie rzymskim) oraz przyjmując pierwszeństwo państwa nad człowiekiem. Z kolei w Biblii widoczne są zmiany – przyznanie prymatu człowiekowi przed państwem, a w Nowym testamencie – akcentowanie prawa każdego człowieka[113].

Prawa człowieka są opisywane w encyklikach papieży[114]: Leona XIII (*Rerum novarum*[115]), Piusa XI (*Mit brennender Sorge*[116] oraz *Quadragesimo anno*[117]), Jana XXIII (*Pacem in terris*[118]), Pawła VI (*Populorum progressio*[119], *Humanae vitae*[120]), Jana Pawła II (*Redemptor hominis*[121], *Laborem exercens*[122], *Centesimus annus*[123], *Evangelium vitae*[124]). Papież Pius XII, w historycznym przemówieniu wigilijnym – na kilka lat przed ogłoszeniem *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* – wymienił główne prawa człowieka (m.in. prawo do: zachowania i rozwoju życia, pracy, wyboru zawodu)[125].

Również prawo kanoniczne wymienia regulacje w zakresie praw człowieka oraz praw dziecka[126]. W *Kodeksie Prawa Kanonicznego,* który sta-

113 Por.: Stanisław Kowalczyk, *Człowiek a społeczność…,* s. 145-147.

114 Zob.: tamże, s. 150-158.

115 Encyklika „O kwestii robotniczej" *Rerum novarum.* w: *Dokumenty nauki społecznej kościoła. Część 1.* Red. ks. Marian Radwan SCJ, o. Leon Dyczewski OFM Conv., Adam Stanowski, 43-65. Rzym-Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1987.

116 Encyklika „O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej" *Mit brennender Sorge.* Tamże, s. 105-125.

117 Encyklika „O odnowieniu ustroju społecznego i dostosowaniu go do normy prawa Ewangelii" *Quadragesimo anno.* Tamże, s. 69-101.

118 Encyklika „O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności" *Pacem in terris.* Tamże, s. 271-303.

119 Encyklika „O popieraniu rozwoju ludów" *Populorum progressio.* Tamże, s. 393-416.

120 Zob.: Karol Wojtyła, *Nauka encykliki „Humanae vitae" o miłości (analiza tekstu):* https://core.ac.uk/download/pdf/326043382.pdf [dostęp: 10.10.2022].

121 „Encyklika *Redemptor hominis.*" w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków: Dom Wydawniczy „Rafael", [b.r.w.], s. 7-48.

122 Encyklika *Laborem exercens* o pracy ludzkiej. Tamże, s. 89-132.

123 Encyklika *Centesimus annus.* Tamże, s. 395-452.

124 Encyklika *Evangelium vitae.* Tamże, s. 545-638.

125 „Orędzie radiowe Jego Świątobliwości Piusa XII w Wigilię Bożego Narodzenia 1941 roku". Zob.: *Dokumenty nauki społecznej kościoła. Część 1…*, s. 171-180.

126 Prawo kanoniczne stanowi zbiór norm prawnych ustanowionych (lub uznanych) przez władze kościoła, regulujących stosunki w Kościele oraz relację Kościoła z innymi społecznościami. Zob.: Józef Krukowski, „Prawo kanoniczne." w: *Leksykon Prawa Kanonicznego.* Red. ks. Mirosław Sitarz, 2207-2211. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2019, s. 20207.

nowi uporządkowany zbiór przepisów, regulujących porządek prawny w Kościele katolickim, znajdują się normy dotyczące dziecka, rodziny, praw dziecka oraz praw rodziny[127]. Ponadto należy wspomnieć *Kartę Praw Rodziny*[128].

W wymienionych wyżej dokumentach, prawa człowieka są traktowane jako uniwersalne oraz nienaruszalne uprawnienia podmiotowe. Ich podstawą jest prawo naturalne oraz godność człowieka, które są wyrazem ludzkiej natury. Prawa człowieka są uznawane za naturalne (wrodzone, niezależne od prawa pozytywnego – stanowionego), niezbywalne oraz nierozłącznie sprzężone z obowiązkami (uprawnienia jednego człowieka są zobowiązaniem dla drugiego).

W dalszej części artykułu warto przybliżyć występujące w polskim prawie określenia dotyczące (bezpośrednio lub pośrednio) dziecka.

Definicja dziecka w prawodawstwie krajowym (polskim)

W systemie źródeł prawa, konstytucja jest w państwie aktem najwyższej rangi, co oznacza, że żaden z innych aktów normatywnych nie może naruszać jej dyspozycji. Zapisanie w konstytucji najważniejszych norm dotyczących dziecka oraz rodziny, daje najwyższą prawną gwarancję ich nienaruszalności.

Konstytucja RP wskazuje na dziecko (w sposób „dorozumiany") w tzw. zasadach ogólnych z Rozdziału II. Wolności, prawa i obowiązki

127 Kodeks jest upodobniony do nowoczesnych kodeksów państwowych. Układ Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. wygląda następująco: księga I.Normy ogólne; księga II.Lud Boży; księga III.Nauczycielskie zadanie Kościoła; księga IV.Uświęcające zadanie Kościoła; księga V.Dobra doczesne Kościoła; księga VI.Sankcje (karne) w Kościele; księga VII.Procesy. Zob.: *Codex Iuris Canonici, 25 I 1983. Kodeks Prawa Kanonicznego,* Poznań 1983. (AAS 75 (1983) pars II, 1-317.

128 Karta Praw Rodziny jest ujęta w formie typowej dla aktów prawa międzynarodowego. Stanowi ona wskazania dla społeczności międzynarodowej, gdyż jest aktem normatywnym. Karta stanowi pewien model (punkt odniesienia) dla opracowania ustawodawstwa oraz polityki rodzinnej, także ukierunkowanie dla programów działania. Przedstawia ona rodzinę jako pierwotną i naturalną wspólnotę ludzką (osób), opartą na małżeństwie (kobiety i mężczyzny) oraz otwartą na przekazywanie życia. Rodzina jest tu wspólnotą mającą własne, autonomiczne prawa, istniejące przed prawami stanowionymi. Zob.: Karta Praw Rodziny. [online] file:///C:/Users/Użytkownik/Downloads/karta-praw-rodziny_net_plik-z-wydawnictwa-sejmowego.pdf [dostęp: październik 2022]. Por.: Ryszard Sztychmiler, „Prawa rodziny w prawodawstwie i nauczaniu Jana Pawła II." w: *Zagadnienia praw rodziny. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1994*. pod red. Jerzego Rebety, 59-73. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997.

człowieka i obywatela[129]; części dotyczącej wolności i praw osobistych[130]; wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych[131]; w zakresie środków ochrony wolności i praw[132]. Można zauważyć, że ustawa zasadnicza używa określenia „dziecko" w kilko sytuacjach. W art. 48 zwraca szczególną uwagę na prawa rodziców do wychowania dzieci; w art. 65 § 3 – zakaz zatrudniania dzieci do lat 16; art. 68 § 3 – szczególną opiekę zdrowotną dla dzieci, kobiet ciężarnych, osób niepełnosprawnych; art. 70 – prawo do nauki; art. 71 – prawo rodziny do pomocy ze strony państwa.; art. 72 – ochronę praw dziecka.

Przedmiotem rozważań w doktrynie polskiego prawa rodzinnego jest przede wszystkim rodzina[133]. W *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, podstawą prawną w konstruowaniu pojęcia „dziecko" są przepisy dotyczące: 1/macierzyństwa[134], 2/ojcostwa[135], 3/relacji rodzice-dzieci[136], 4/władzy rodzicielskiej[137] , 5/kontaktów w dzieckiem[138] , 6/przysposobienia[139], 7/ obowiązku alimentacyjnego[140], 8/ustanowienia opieki nad małoletnim[141], 9/sprawowania opieki[142], 10/nadzoru nad sprawowaniem opieki[143], 11/ zwolnienia opiekuna i ustania opieki[144], 12/ kurateli[145]. Jednocześnie, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* w dowolny sposób określa dziecko. Przykładowo, w art. 75 § 1; 182 – występuje określenie „dziecko poczęte" , w art. 90 – „małoletnie dziecko", w art. 108 – „dziecko ubezwłasnowolnione całkowicie", w art. 109 § 2, 3; także art.145 i następne – „małoletni", w art. 112^1 – „osoba dziecka", art. 114 – „osoba małoletnia", art. 114^1 – „przysposobiony", art. 114^2 – „przysposabiany", art. 115 – „osoba

129 Art.: 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37. Zob.: *Konstytucja RP*.

130 Art.: 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 5354, 55, 56. Zob.: tamże.

131 Art.: 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 § 3, 75, 76. Zob.: tamże.

132 Art.: 77, 79, 80. Zob.: tamże.

133 Por.: Adam Strzembosz, „Polskie prawo rodzinne w świetle konwencji międzynarodowych oraz rezolucji i rekomendacji Rady Europy." w: *Zagadnienia praw rodziny...*, s. 127-139.

134 Zob. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* – art.: 61^9, 61^{10}, 61^{11}, 61^{12}, 61^{13}, 61^{14}, 61^{15}, 61^{16}.

135 Tamże- art.: 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86.

136 Tamże – art.: 87, 88, 89, 89^1, 90, 90^1, 91.

137 Tamże – art.: 92, 93 § 2, 94 § 3, 95, 96, 97 § 2, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112^1, 112^2.

138 Tamże – art.: 113, 113^1, 113^2, 113^3, 113^4, 113^5, 113^6.

139 Tamże – art.: 114, 114^1, 114^2, 115, 117, 118, 119, 119^1, 119^2, 120, 120^1, 121, 121^1, 122, 123, 124, 124^1, 125, 125^1, 126 § 2.

140 Tamże – art.: 131, 133, 135, 141, 142, 143, 144.

141 Tamże – art.: 145, 146, 147, 148 § 1a, 149, 151.

142 Tamże – ar.: 155, 156, 158.

143 Tamże – art. 166 § 2.

144 Tamże – art. 169 § 2.

145 Tamże – art. 182.

przysposobiona", art. 135 – „uprawniony", art. 154; art. 166 § 2; 169 § 2 – „pozostający pod opieką", art.155 § 1 – „osoba".

Podobna sytuacja zróżnicowanego definiowania dziecka występuje w kolejnej ustawie. *Kodeks cywilny* wyróżnia termin „dziecko" (np. art. 9; art. 26 § 1 i § 2; art. 927 § 2; art. 931 § 1 i § 2; art. 936 § 3). W ramach regulacji prawnych dotyczących dziecka występują następujące określenia: „człowiek od chwili urodzenia" (art. 8 § 1), „małoletni" (np. art. 10 § 2; art. 15); „osoba" (np. art. 12; art. 13 § 1); „przysposobiony" (art. 936, 937).

Z kolei *Kodeks karny* nie używa określenia „dziecko". Stosuje natomiast zastępczą terminologię, która odnosi się do dziecka w następującym rozumieniu: „nieletni[146]" (m.in. art. 10 § 2, 53 § 2); młodociany"[147] (art. 54, 60 § 1). Bardzo często występuje także określenie „małoletni"[148] (np. art. 41a, art.51; w Rozdziale XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece: art. 208, 210, 211)[149].

W *Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich* znajduje się jedno określenie wskazujące „częściowo" na dziecko – „nieletni". Ustawa używa tego pojęcia w trzech znaczeniach: 1/osoby do lat 18 (czyli 17–18 r.ż.), wobec których stosuje się środki wychowawcze w związku z ich demoralizacją; 2/ osoby między 13 a 17 r.ż., wobec których toczy się postępowanie o czyny karalne, wypełniające znamiona przestępstw lub niektórych

146 Czynów popełnionych przez osoby nieletnie, czyli osoby poniżej 17 r.ż., nie nazywa się przestępstwem. Nieletni nie podlegają odpowiedzialności karnej. Zasada prawna: granicą wieku ponoszenia takiej odpowiedzialności jest 17 r.ż. Kodeks karny przewidział od powyższej zasady wyjątki: a/odpowiedzialność karną może ponieść nieletni, który ukończył 15 r.ż., jeżeli popełnił przestępstwo określone w art. 10 § 2 – oznacza to, że nieletni, który po ukończeniu 15 lat popełnił jedno z wymienionych (w katalogu artykułu) przestępstw, może odpowiadać za swój czyn według przepisów Kodeksu, tak samo, jak osoba dorosła, jeżeli przemawiają za ty m.in. okoliczności sprawy, warunki osobiste sprawcy; b/ potraktowanie dorosłego sprawcy – w wieku od 17 do 18 lat – jako nieletniego (art. 10 § 4); taka sytuacja odnosi się tylko do sprawcy występku, wobec którego można zastosować zamiast kary, środki poprawcze lub wychowawcze, jeżeli przemawiają za tym: okoliczności sprawy, stopień rozwoju oraz właściwości i warunki osobiste sprawcy. Por.: *Kodeks karny*. Zob. także: Gardocki Lech, *Prawo karne*. 15. wydanie zmienione. Warszawa: Wydawnictwo C.H.BECK, 2009.

147 Sprawca młodociany to taki, który (art. 115 § 10): 1/ nie ukończył w chwili popełnienia czynu karalnego 21 lat, oraz 2/ nie ukończył w chwili orzekania w jego sprawie w I instancji 24 lat. Młodociany, to szczególna kategoria sprawcy dorosłego, który w związku ze swoim wiekiem traktowany jest przez Kodeks odmiennie, niż inni sprawcy. Zob.: Kodeks karny.

148 Małoletni – osoba, która nie ukończyła 18 roku życia lub uzyskała pełnoletniość (wyjątek stanowi kobieta, która za zezwoleniem sądu wstąpi w związek małżeński po ukończeniu 16 lat) – zgodnie z art. 10 § 1 i 2 Kodeksu Cywilnego oraz Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

149 Zob.: *Kodeks karny*.

wykroczeń; 3/osoby do 21 r.ż., wobec których wykonuje się orzeczone środki wychowawcze lub poprawcze[150].

Ostatnia polska regulacja prawna dotycząca definiowania dziecka znajduje się w *Ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka*. Ustawa wskazuje w art. 2 § 1, że „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletniości"[151].

Dziecko jest także definiowane w prawie europejskim (szczególnie UE) i prawie międzynarodowym.

„Dziecko" w prawie europejskim oraz międzynarodowym

Ogólnie, w prawie europejskim oraz międzynarodowym, określenie „dziecko" jest wnioskowane z regulacji prawnych dotyczących rodziny. Rodzina dziecka jest rozpatrywana głównie przez jednostkowe prawa człowieka. Traktuje się ją podobnie do regulacji prawnych obowiązujących w Polsce, jako naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa, w której rodzice wychowują dziecko (dzieci). Z drugiej strony, w prawie europejskim i międzynarodowym, brakuje szerszego określenia istoty rodziny, jej tożsamości, struktury i funkcji. Podobnie jest z definiowaniem dziecka.

W większości dokumentów europejskich oraz międzynarodowych, prawa dziecka (podobnie prawa rodziny) wyprowadzane są z prawa człowieka do małżeństwa i rodziny[152]. Takie ujęcie ma konsekwencje prawne, zauważalne w rozwiązaniach przyjmowanych przez społeczność europejską oraz międzynarodową, m.in. w zakresie dziecka rozumianego jako osoba.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej nie definiuje dziecka. Natomiast podaje w art. 24, że dzieci mają prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest konieczna dla ich dobra. Mogą one swobodnie wyrażać

150 Zob.: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.* Por.: Górecki Piotr, Stachowiak Stanisław, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz. 4. wydanie.* Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2007.

151 *Ustawa z dnia 6 stycznia 2000r. o Rzeczniku Praw Dziecka*. Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka…*, s. 341.

152 Por.: Geraldine van Bueren, *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection.* Strasburg: Wydawnictwo Rady Europy, 2007; Holly Cullen, „Children's rights", w: *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and Policy.* Red. Steve Peers i Angela Ward, 323-348*,* Oksford: Hart Publishing, 2004; Clare McGlynn, „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights", *European Public Law,* t.8, nr 3 (2002): 387-400; Helen Stalford, *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability,* Oksford: Hart Publishing, 2014.

swoje poglądy. Poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości[153].

W podstawowych dokumentach Rady Europy (*Europejska Konwencja Praw Człowieka*[154]*, Europejska Karta Społeczna*[155]*,* itp.) nie ma definicji „dziecko" lub określeń pośrednich, np. „nieletni", „małoletni". Używane jest natomiast sformułowanie „każdy", które wskazuje na dziecko. Jeśli w regulacjach prawnych przyjęte jest określenie „dziecko", to w znaczeniu nadanym w *Konwencji o Prawach Dziecka*. Z kolei w konwencjach, gdzie w tytule jest wskazanie na dziecko[156]*,* regulacje dotyczą dzieci, które nie ukończyły 18 roku życia. Natomiast *Europejska Konwencja Bioetyczna,* na określenie dziecka w rozwoju prenatalnym, wprowadza termin „istota ludzka".

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, używa określenia „dziecko", „dzieciństwo", ale nie definiuje tych terminów. Dziecko można „wywnioskować" z pojęć: „każdy człowiek", „każda istota ludzka". Podobnie *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka*, gdzie występują pojęcia: „istota ludzka", "każdy człowiek".

Inna sytuacja jest w *Konwencji o Prawach Dziecka,* gdzie stwierdza się, że dziecko to „każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat"[157]. Status dziecka jest oparty na następujących założeniach[158]: 1/jest ono (dziecko) samodzielnym podmiotem, ale wymagającym szczególnej opieki i ochrony prawnej; 2/jest osobą posiadającą godność, tożsamość i prywatność; 3/rodzina najlepiej wychowuje i chroni dziecko; 4/państwo wspiera rodzinę, ale nie zastępuje jej.

W *Kodeksie Prawa Kanonicznego* znajduje się następująca definicja dziecka: osoba ludzka od poczęcia do ukończenia 7. roku życia; po ukoń-

153 Zob.: *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej* (Dz.U. C 326 z 2012).

154 Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284.

155 Dz.U. 1999, Nr 8, poz. 67.

156 *Europejska Konwencja o Wykonaniu Praw Dzieci, Europejska Konwencja o Przysposobieniu Dzieci, Europejska Konwencja o Statusie Prawnym Dziecka Pozamałżeńskiego, Europejska Konwencja o Uznawaniu i Wykonywaniu Orzeczeń dotyczących Pieczy nad Dzieckiem oraz Przywracaniu Pieczy nad Dzieckiem, Konwencja w sprawie Kontaktów z Dziećmi.* Zob.: *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci* (Dz.U. 1999, Nr 99, poz.1157); *Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego* (Dz.U. 1999, Nr 79, poz.888); *Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem* (Dz.U. 1996, Nr 31, poz.134); Rada Europy. *Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi* (EN), CETS nr 192, 15 maja 2003.

157 Art. 1 w *Konwencji o Prawach Dziecka*.

158 Zob.: Jolanta Szymańczak, "Konwencja o prawach dziecka ONZ. Uwagi o realizacji konwencji przez Rzeczpospolitą Polską". *Informacja Biura Studiów Ekspertyz Kancelarii Sejmu*, nr 684 (1999):4.

czonym 7. r.ż. do uzyskania pełnoletniości (18 lat) jest małoletnim[159]. Podobnie, *Karta Praw Rodziny* podkreśla, że życie ludzkie, od samego poczęcia, bezwzględnie powinno być otoczone troską i szacunkiem[160]. Wskazuje na dziecko w różnych jego fazach życia: przed narodzeniem (embrion, płód) oraz po narodzeniu dodając, że za każdym razem dzieci maja prawo do ochrony i specjalnej opieki[161]. Zaznacza także, że wszystkie dzieci, bez względu na to, czy narodziły się z małżeństwa, czy też ze związku pozamałżeńskiego, posiadają takie same prawa do opieki społecznej i do troski o pełny rozwój ich osobowości[162]. W Karcie znajdują się również zapisy dotyczące sierot oraz dzieci pozbawionych rodziców[163], ponadto dzieci upośledzonych[164].

Na podstawie różnych prawnych definicji dziecka można wyodrębnić cechy przypisywane dziecku, które będą obligowały poszczególne państwa oraz instytucje do zapewnienia dziecku prawnej ochrony.

Charakterystyka dziecka w ujęciu legislacyjnym

Dokonane w artykule analizy ukazują, że „dziecko" w ujęciu legislacyjnym nie jest określone w sposób jednoznaczny oraz aprobowany przez wszystkie państwa (w ramach prawa europejskiego i międzynarodowego). Ponadto, w prawie międzynarodowym, europejskim oraz polskim, nie jest ujednolicona terminologia wskazująca na dziecko.

Zauważalne są „wątpliwości" legislacyjne w kwestii stwierdzenia życia w przypadku dziecka poczętego. Oczywiście można wyodrębnić przepisy krajowe, europejskie i międzynarodowe, które gwarantują pewne prawa dziecku poczętemu, ale pod warunkiem, że urodzi się żywe. Należy też zauważyć, że w regulacjach z zakresu prawa cywilnego jest obowiązek zgłoszenia faktu urodzenia dziecka[165].

Przy próbie charakterystyki dziecka w ujęciu legislacyjnym występują kolejne trudności: dziecko od momentu poczęcia przeważnie nie jest uznawane za osobę. Wyjątek stanowią regulacje zawarte w prawie kanonicznym, *Karcie Praw Rodziny*, *Ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka*.

159 Por.: Elżbieta Szczot, "Dziecko." w: *Leksykon Prawa Kanonicznego*...649-654, s.649.

160 Art. 4 *Karty Praw Rodziny*. Zob.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka*..., s. 407.

161 Art. 4, pkt a, b, c, d. Zob.: tamże.

162 Art. 4, pkt e. Zob.: tamże.

163 Art. 4, pkt f. Zob.: tamże, s. 407-408.

164 Art. 4, pkt g. Zob.: tamże, s. 408.

165 Zob.: art. 11 § 1 (zgłoszenie urodzenia) w Prawie o aktach stanu cywilnego. Zob.: Ustawa z dnia 29 września 1986r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. 2008 Nr 234, poz.1571 ze zm.).

Wskazanie na cechy świadczące o byciu dzieckiem – na podstawie zaprezentowanych w artykule regulacji prawnych – staje się trudnym zadaniem. Generalnie, o byciu dzieckiem zaświadczają następujące „podstawowe cechy legislacyjne": 1/fakt urodzenia (dziecko żyje[166]), 2/ określony wiek (do 18. r.ż.), 3/prawo do posiadania rodziców (matki, ojca), rodzeństwa, innych krewnych, 4/prawo do wychowania i opieki w rodzinie, 5/prawo do nauki, 6/prawo do zdrowia, 7/zakaz tortur, poniżającego traktowania itp., 8/zakaz wykorzystania seksualnego, 9/ możliwość przysposobienia, 10/możliwość udziału w spadku.

W ostatniej części artykułu zostaną zaprezentowane konsekwencje zastosowanej w praktyce prawnej definicji dziecka. Szczególnie zostaną wyodrębnione następstwa etyczne.

Skutki etyczne prawnej definicji dziecka

Prawa człowieka w szerszym ujęciu są częścią etyki (wartości, idei, norm moralnych). Powierzchowna analiza pozwala stwierdzić, że moralność jest obecna na różnych poziomach rzeczywistości prawnej, politycznej, społecznej itd. Przede wszystkim wyróżnia się moralność jednostki (np. prawnika, przywódcy). Drugi poziom tworzy moralność grupy społecznej (w wymiarze mikro-, mezo-, makro-). Czynnik moralny występuje także w sferze prawa: krajowego, regionalnego (europejskiego), międzynarodowego, również instytucji oraz organizacji odpowiedzialnych za wdrożenie regulacji prawnych. Można również wyodrębnić poziom czwarty – elementy moralne występują we wszystkich wierzeniach i religiach świata, wyodrębnionych kręgach kulturowych, ideologiach oraz systemach społeczno-politycznych poszczególnych państw.

Powyższe oznacza, że działania polityczne, społeczne, religijne, prawne itd. będą implikować konkretną definicję życia, człowieka, dziecka, osoby ludzkiej, praw człowieka, praw dziecka itp., ponieważ dokonują wyboru w zakresie określonych wartości, etycznych kategorii dobra i zła, również formułują oceny i sądy na wymienione kwestie.

166 Prawo do życia jest następstwem oczywistości aksjologiczno-normatywnej. To podstawowe, powszechne i niezbywalne prawo, które stwierdza nietykalność życia ludzkiego. Wskazują na to przytoczone w artykule dokumenty (regulacje prawne) świeckie oraz kościelne. Prawo do życia implikuje płaszczyznę zachowania zdrowia i rozwoju fizycznego. W płaszczyźnie tej mieszczą się m.in. prawa do opieki zdrowotnej, zabezpieczenia zdrowotnego w wypadku choroby, kalectwa. Kolejną płaszczyzną jest prawo do posiadania środków potrzebnych do zagwarantowania odpowiedniego poziomu życia. Prawo ma zapewnić nie tylko nietykalność życia i dobrostan (zdrowie), ale również minimum egzystencji – umożliwić zaspokojenie podstawowych potrzeb (wyżywienie, odzież, mieszkanie itp.). Por.: Monika Urbaniak, *Prawo medyczne w pigułce*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2017.

Analizując uniwersalne zasady dotyczące praw człowieka, również praw dziecka, można odwołać się do koncepcji prawa naturalnego[167] oraz pozytywizmu prawnego[168].

W klasycznym ujęciu prawnonaturalnym (np. u św. Tomasza z Akwinu), nakazy prawa naturalnego mają swoje źródło w naturze człowieka, jego naturalnych skłonnościach, godności osobowej (która jest ukonstytuowana przez naturalne atrybuty człowieka: rozum, wolność – wolną wolę, sumienie)[169]. Warto tu przypomnieć, że pojęcie godności człowieka, jako źródło praw człowieka, znalazło się w prawie międzynarodowym i na trwale zapisało się w prawie konstytucyjnym wielu państw świata (w tym Polski) za sprawą wspomnianej w artykule *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*[170].

Z kolei pozytywizm prawny (np. Hansa Kelsena), charakterystyczny dla prawa stanowionego, przyjmuje neutralną (niezależną) etycznie i aksjologicznie koncepcję prawa. Jest teorią, która głosi, że prawem są jedynie normy postępowania ustanowione oraz usankcjonowane przez państwo. W wymiarze etycznym oznacza to, iż kompetentną instancją ustalającą, co jest moralnie dobre, a co złe, stają się przedstawiciele władzy państwowej (decyzje władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej). W pozytywizmie prawnym, prawo pozytywne (stanowione) ma nadrzędność nad prawem naturalnym (wynikającym z godności, człowieczeństwa).

Wobec powyższego, można wyróżnić dwa stanowiska rozumienia prawnej definicji dziecka: 1/ ujęcie obiektywne (klasyczne) – dziecko jest człowiekiem, 2/ zdanie relatywne – dziecko nie jest człowiekiem. Z wy-

167 To standardy moralne, które nadają racjonalną spójność normom prawnym, także określają treść pojęć w każdej deskryptywnej teorii społecznej. Pierwsze zasady prawa naturalnego wskazują podstawowe racje poczynań, czyli podstawowe ludzkie dobra, które winny być ustanowione dzięki wyborowi. Zob.: „Prawo naturalne" w: *Encyklopedia filozofii*. Tom II..., s. 732.

168 Zob.: „Pozytywizm prawny" w: Antoni Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, 655-656. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2000. Por.: Benton Ted. Craib Ian, *Filozofia nauk społecznych. Od pozytywizmu do postmodernizmu.* Tłum. Lotar Rasiński. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, 2003.

169 Por.: Tomasz z Akwinu, św. *Suma teologiczna.* Tom 6: *Człowiek.* Część pierwsza *(1. 75-84)*. Przełożył i objaśnieniami zaopatrzył o. Pius Bełch. London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas", 1980, s. 11, 137-138, 164, 263; Tomasz z Akwinu, św. *Suma teologiczna.* Tom 7: *Człowiek.* Część druga *(1. 85-102)*. Przełożył i objaśnieniami zaopatrzył o. Pius Bełch. London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas", [1980], s.98, 140; Tomasz z Akwinu, św. *Suma teologiczna.* Tom 13: *Prawo (1-2, 90-105)*. Przełożył i objaśnieniami zaopatrzył o. Pius Bełch. London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas", 1985, s. 10-11, 21-23, 33-34, 51-56, 62-63.

170 Do Deklaracji nawiązują m.in.: *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka*, *Amerykańska Konwencja Praw Człowieka*, *Europejska Konwencja Praw Człowieka*, *Konstytucja RP*, konstytucje innych państw europejskich, afrykańskich. Por.: Krzysztof Motyka, *Prawa człowieka...*, s.48.

mienionymi stanowiskami łączą się następujące skutki etyczne, ukierunkowane na traktowanie dziecka: 1/ podmiotowo – dziecko uznawane jest za człowieka od momentu poczęcia[171], 2/ przedmiotowo – dziecko uznawane jest, lub nie jest uznane za człowieka (tylko za np. „zlepek tkanek") – w zależności od systemu społeczno-polityczno-prawnego państwa, przyjętych (ratyfikowanych) regulacji prawnych dotyczących praw człowieka oraz praw dziecka.

W ujęciu obiektywnym, prawa, reguły moralne są wyprowadzane niezależnie od arbitralnego uznania ludzi. Normy prawne zawsze odnoszą się do człowieka, by sterować jego działaniem, ew. modyfikować określone aktywności. Są one kierowane do konkretnego człowieka, by przyjął je „po ludzku" (jako podmiot tej normy), a potem zaakceptował, czyli, by uznał treść normy prawnej za swoją decyzję, którą dobrowolnie zrealizuje. Jeśli jednak człowiek nie zaakceptuje normy prawnej, wówczas prawo „wiąże" człowieka przedmiotowo[172] i nie stanowi normy postępowania osobowego (nie jest jego osobową normą działania).

Zgodnie z tezami relatywizmu etycznego, żadna zasada, przekonanie, prawda moralna nie jest „naprawdę" słuszna czy błędna. Można ją za taką uznać tylko z perspektywy konkretnego społeczeństwa, kręgu kulturowego, epoki historycznej. Oznacza to, że każdy punkt widzenia jest tak samo dobry, jak każdy inny, gdyż niemożliwe jest osiągnięcie prawdy absolutnej. Tym samym, relatywizm etyczny pasuje do różnych przekonań moralnych na świecie. Wydaje się, że wyklucza on niezgodę dotyczącą wartości moralnych, gdyż przyjmuje, że nie ma sensu spór o słuszność czy niesłuszność dzieciobójstwa, podobnie, jak jedzenia np. kiełbasy[173].

Współcześnie obserwuje się zjawisko „powątpiewania" w życie dziecka, w jego niezbywalne prawo do życia (począwszy od poczęcia, aż do

171 Zgodnie z łacińską paremią: *conceptus pro iam nato habetur* (czyli: dziecko poczęte uchodzi za urodzone) – o człowieku, dziecku mówimy od momentu poczęcia. Por.: Burczak [brak imienia], Dębiński [brak imienia], Jońca [brak imienia], *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H.BECK, 2007, s. 23. Zob. także: wspomniane wcześniej art. 152, 153, 157a, 160 w *Kodeksie karnym*; art. 4461 (dziecko może żądać naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem) oraz art. 927 § 2 (odniesienie do rzymskiej regulacji prawnej, tzw. nasciturusa) w *Kodeksie cywilnym*; art. 182 (kurator dziecka poczętego) w *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*.

172 Wymusza u człowieka konkretną aktywność, na zasadzie przymusu; tak jak stosuje się przemoc wobec nierozumnych organizmów.

173 Filozofami, którzy już w starożytności głosili relatywizm moralny, byli greccy sofiści (Trazymach, Protagoras). Koncepcji obiektywnych („absolutnych") praw człowieka (tym samym także dziecka) nie przyjmuje m.in. egzystencjalizm oraz filozofia analityczna. Wymienione kierunki filozoficzne negują obiektywny charakter wartości oraz norm moralnych. Zdaniem Josepha Ratzingera, współczesny relatywizm prowadzi do „dyktatury relatywizmu". Sprzyja bowiem fałszywemu poczuciu wolności, zachęcając ludzi do przyjęcia libertynizmu moralnego. Por.: Ben Dupré, *Etyka. 50 idei, które powinieneś znać*. Warszawa: PWN, 2020, s. 29-31.

naturalnej śmierci)[174]. Tymczasem, wszelkie redukowanie człowieka (dziecka) jako osoby (rozumnej, wolnej, autonomicznej, odpowiedzialnej, obdarzonej godnością), tylko do wybranych, wyodrębnionych właściwości, które występują w życiu ludzkim (ale jako jeden z wielu elementów), staje się początkiem alienacji człowieka.

Powyższe „zabiegi" dotyczące obrazu dziecka, wywołują określone efekty, m.in. etyczne. Konsekwencje etyczne mogą mieć charakter pozytywny oraz negatywny. Pierwsze mają źródło w obiektywizmie etycznym. Drugie – następstwa negatywne – są efektem relatywizmu etycznego. Z obiektywizmu etycznego[175] wynikają: uniwersalność, personalizm klasyczny[176], godność, obowiązek[177], humanizm klasyczny, powszechność, absolutyzm klasyczny[178], realizm moralny. Natomiast skutkami relatywizmu etycznego (moralnego) stają się: względność, determinizm przyrodniczy oraz psychospołeczny[179], mechanicyzm[180], moralna „krót-

174 Usprawiedliwia się to rzekomym prawem do wolności („prawo wyboru"). Jednak każda wolność ma swoje granice. W tym przypadku, granicą jest życie dziecka, zarówno w okresie rozwoju prenatalnego oraz postnatalnego.

175 Obiektywizm zakłada, że rzeczy faktycznie istnieją, niezależnie od człowieka. Formułowane przez ludzi stwierdzenia dotyczące tych rzeczy mogą być prawdziwe albo fałszywe. Świat może wyglądać odmiennie, gdyż różne są perspektywy badawcze, etyczne, różne punkty widzenia ludzi. W rzeczywistości, świat jest ten sam, nie zmienia się, natomiast zmieniają się tylko perspektywy oglądu tego świata.

176 Personalizm podkreśla autonomiczną wartość człowieka jako osoby. Promuje także programy działań wspierających integralny rozwój osoby ludzkiej, gdzie wartości ekonomiczne i techniczne są podporządkowane wartościom osobowo-duchowym człowieka. Personalistyczne spojrzenie na człowieka podkreśla jego jedność cielesno-duchową oraz akcentuje podmiotowość „osobowego ja". Zob.: Ignacy Dec, „Personalizm" w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii.* T. 8: *P-S.* red. nacz. Andrzej Maryniarczyk, 122–127. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2007, s. 122.

177 W działaniu nie należy zwracać uwagi tylko na maksimum szczęścia (jak przyjmują utylitaryści), ale przede wszystkim na obowiązek. Pewne rzeczy człowiek robi, gdyż są słuszne, i jest on gotowy ponosić konsekwencje swojej aktywności (bądź jej braku). Dawid Ross zauważył, że ludzie mają dużo obowiązków moralnych, które wchodzą ze sobą w konflikt. Każdy człowiek, zastanawiając się wówczas, jak postąpić, powinien (jako podmiot moralny) porównać te obowiązki ze sobą i wybrać, ten, który w danych okolicznościach jest słuszny (zasada *prima facie* – „na pierwszy rzut oka"). Por.: Ben Dupré. *Etyka…,* s. 65-66.

178 Przyjmuje się, że wartości (prawda, dobro, piękno) są niezmienne i niezależne od człowieka oraz społeczeństwa. Por.: Piotr Samerek, „Absolutyzm" w.: *Słownik społeczny.* pod red. Bogdana Szlachty, 1-11. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004. Zob. także: „Absolutyzm" w: Felicja Kalinowska, *Kompendium: wiedza o społeczeństwie,* 7-8. Piła: Efka, Wydawnictwa Szkolne, 2007, s.7.

179 W wyniku tej koncepcji, człowiek stanowi układ procesów, w których nie ma miejsca na wolne (świadome, odpowiedzialne) działanie. Zob.: Stanisław Mazierski, Stanisław Zięba, „Determinizm" w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii.* T. 2: *C-D.* red. nacz. Andrzej Maryniarczyk, 511-517. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2001, s. 511, 514.

180 Istotę żywą traktuje się jako maszynę fizyko-chemiczną, z kolei życie jest uznane za nieprzerwany ciąg zjawisk, które są oparte na mechanizmie podziału komórkowego.

kowzroczność”[181], oportunizm, utylitaryzm[182], kategoryczny imperatyw w rozumieniu Kanta[183], nihilizm etyczny[184], konsumpcjonizm[185], ekonomizm.

Podsumowanie

Humaniści przyjmują wizję człowieka (*Homo sapiens*) za Karolem Darwinem. Człowiek jest zatem jednym z wielu gatunków zwierząt, istotą posiadającą inteligencję. Postdarwinowską koncepcja człowieka, podobnie poglądy głoszone współcześnie (np. neoliberalne), przyczyniły się do przyjęcia tez biologicznych, relatywnych, jednostronnych, jednowymiarowych, traktującej człowieka przedmiotowo.

Relatywny model człowieka (dziecka) jest uwarunkowany biologią, uznając ludzi za efekt ewolucji przyrodniczej i społecznej. Instrumentalne traktowanie ludzi np. przez ekonomię, politykę, prawo, ma swoje następstwa, m.in. w uznaniu człowieka za „narzędzie” przydatne do realizowania celów naukowych, społecznych, politycznych. Tłumaczy się to przeważnie zmianami w opisach naukowych, ujęciach etycznych, definicjach i regulacjach prawnych.

181 To „wybiórcze” przyjmowanie kodyfikacji z systemu etycznego, świeckiego, religijnego. W pewnym sensie jest bliskie oportunizmowi oraz nonkonformizmowi.

182 Zgodnie z tezami utylitaryzmu, słuszność czy niesłuszność działań człowieka należy oceniać na podstawie ich konsekwencji. Zatem, działanie powinno zostać uznane za dobre lub złe w tej mierze, w jakiej przyczynia się do wzrostu lub obniżenia ogólnego dobrostanu, „użyteczności” społecznej.

183 Zgodnie z koncepcją Immanuela Kanta, jedynie działania, które są podejmowane z poczucia obowiązku, posiadają wartość moralną. Jeżeli do aktywności człowieka motywuje np. altruizm lub celowość konkretnego działania, wówczas – zdaniem Kanta – działania takie nie są moralne. Jeśli wszyscy się zgodzą, że dzieci można zabijać, to maksyma taka stanie się prawem „moralnie dobrym”.

184 Nihilizm jest oparty na absolutnym negowaniu, relatywizowaniu oraz odrzuceniu norm, wartości i zasad moralnych, także konwencji przyjętych i obowiązujących w danej grupie społecznej. Albert Camus stwierdził, że nihilizm cechuje się obojętnością wobec życia. Dla nihilisty moralnego, moralność jest iluzją, zaś zasady moralne są błędne. Por.: Ben Dupré. *Etyka…,* s. 102–103.

185 W konsumpcjonizmie występuje nadmierne dążenie do zdobywania oraz zużywania różnych dóbr konsumpcyjnych. Podstawowym celem konsumpcji jest zachowanie życia oraz rozwój osobowości człowieka. Z drugiej strony, nadkonsumpcja prowadzi m.in. do maksymalizacji zysku w sferze ekonomicznej, depersonalizacji (np. ignorowania człowieka–osoby), mentalności przeciwnej życiu. Zob.: Ewa Albińska, „Konsumpcjonizm” w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku.* Tom II: *G-Ł.* Red. nauk. Tadeusz Pilch, 783-788. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 783-n. Por.: Ewa Albińska, „Przyrodnicze i społeczne koszty nadkonsumpcji społeczeństwa postindustrialnego” w: *Kultura – Bazar – Narracja*. red. Adam A. Szafrański, 223-255. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019.

Z kolei w obiektywnym modelu, człowiek (dziecko) jest osobą (*persona*), która funkcjonuje i rozwija się w realiach przyrodniczo-społecznego rozwoju. Nowe życie, poczęte dziecko, ma swój własny cel. Osoba, która powstaje na skutek poczęcia ma własną tożsamość (określony genotyp, który jest niepowtarzalny) oraz wartość (godność)[186]. Takiej osobie przysługuje ochrona prawna.

Współcześnie występuje szerokie spektrum praw. Cześć z nich ma jedynie charakter prawny, inne wymiar społeczny, etyczny lub nieformalny (zwyczajowy). Z prawami tymi korespondują określone normy, które można podzielić na: uprawnienia (dot. władzy, np. rodzicielskiej), przywileje (dot. zobowiązań), roszczenia[187], zwolnienia.

Powszechnie przyjmuje się, że prawo powinno być respektowane oraz mieć pierwszeństwo przed innymi względami. Prawa łączą się z ideami etycznymi określanymi jako zasady[188] oraz obowiązki[189]. Ponieważ ludzie mają prawo do życia (norma), istnieje sprzęgnięty z tym prawem obowiązek niezabijania. Norma ta wraz z obowiązkiem człowieka do powstrzymywania się od zachowań naruszających życie drugiego człowieka, znajduje swoją kodyfikację w prawie stanowionym (art. 148 § 1 w polskim Kodeksie karnym: „Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 8 lat, karze pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”[190]), prawie kanonicznym (m.in. piąte przykazanie w Dekalogu: *Nie zabijaj*) oraz idei etycznej (zasada: „zabójstwo jest złe”).

Powyższe oznacza, że zasady stanowiące o tym, że np. zabójstwo jest złe, implikują normy dotyczące prawa do życia oraz obowiązki w tym zakresie (m.in. ochronę życia). Tymczasem, instytucje kulturowe, organizacje społeczne, system szkolny, sytuacja w rodzinie, środki masowego przekazu (tradycyjne, nowe media) itd., nakazują człowiekowi (w

186 Z tej perspektywy, kobieta będąca w ciąży, również przyszli rodzice oraz instytucje państwowe, nie mają prawa do własności dziecka. W tym kontekście pojawia się potrzeba przeciwstawienia się dehumanizacyjnym tendencjom występującym w społeczeństwie na różnych płaszczyznach: w prawie, filozofii, nauce, technice, kulturze itd.

187 Przykładowo: dziecko ma prawo kierować względem rodziców roszczenie dotyczące zapewnienia mu odpowiedniej opieki. Jednocześnie, z takiego roszczenia wynika obowiązek nakładany na rodziców, by zapewnili dziecku odpowiednią opiekę (pieczę rodzicielską). Por.: art. 96 § 1 w *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*.

188 Zasady etyczne (moralne) – niezależnie od regionu i kultury, ludzie przestrzegają podobnych, podstawowych reguł życia społecznego. Za dobre uważane są m.in.: solidarność i lojalność wobec grupy i rodziny, zaufanie do innych czy odwzajemnianie pomocy, odwaga, męstwo, hojność, sprawiedliwy podział dóbr, szacunek dla innych, dla własności.

189 Obowiązki etyczne (moralne) wskazują na konieczność działania człowieka (aktywności) w odniesieniu do drugiego podmiotu, w których człowiek jest zmuszony podjąć (lub zaniechać) konkretne działanie.

190 *Kodeks karny*.

wymiarze jednostkowym grupowym, zbiorowym) konkretne postawy. Sprzęgnięty z nimi system nagród i kar decyduje o tym, czego człowiek ma unikać, i do czego dążyć. Człowiek aprobuje określone postępowanie siłą społecznego nawyku, wzmocnionego i popartego także sankcjami społecznymi (zwyczaj, obyczaj, opinia publiczna). W efekcie socjalizacji pierwotnej i wtórnej, poprzez naśladownictwo autorytetów, człowiek kształtuje swoje poglądy, przekonania, realizując je w rzeczywistości społecznej za pomocą określonych postaw. W środowisku rodzinnym, szkolnym, zawodowym itp. przyjmowane są subiektywne zdania, opinie dotyczące m.in. rozumienia życia, człowieczeństwa, godności, osoby ludzkiej, podobnie dziecka. Mogą one zostać wzmocnione (uznane za prawdziwe) lub zmienione m.in. za pomocą zapisów konkretnych norm prawnych, co będzie miało konsekwencje społeczne, prawne, etyczne itp.

Analizy przeprowadzone w artykule pozwalają przyjąć hipotezę, że *prawna definicja dziecka jest wewnętrznie sprzeczna oraz implikuje negatywne następstwa (skutki) etyczne.*

Odpowiadając na pytania postawione na początku artykułu, należy stwierdzić:

1. W polskim prawodawstwie nie występuje spójne określenie terminu „dziecko".

2. Definicja dziecka w prawie europejskim oraz międzynarodowym wykazuje się brakiem ostrości zakresowej, ponadto często nie ma bezpośredniego wskazania na „dziecko".

3. Dziecko – zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi (krajowymi, europejskimi, międzynarodowymi) – powinno posiadać cechy pozwalające stwierdzić, czy „istota ludzka", „każdy człowiek", „nieletni", „małoletni", może być podmiotem praw.

4. Sprzeczna wewnętrznie prawna definicja dziecka wywołuje liczne skutki – nie tylko prawne, społeczne – ale także etyczne.

Środowisko zewnętrzne (tzw. socjosfera, składająca się m.in. z: kulturosfery, infosfery, noosfery, technosfery, sfery prawnej) może przyczynić się do „zaprogramowania" człowieka. Wówczas człowiek staje się „kopią" struktury społecznej. Dzisiaj obserwuje się tendencje dotyczące przyznawania praw materii nieożywionej oraz ożywionej (roślinom, zwierzętom), z jednoczesnym odhumanizowaniem człowieka. Wyrazem tej dehumanizacji jest m.in.: 1) odczłowiecza-

nie dziecka (genetyczne „projektowanie" dzieci[191]; klonowanie[192]; eugenika[193]), 2) odbieranie dziecku poczętemu prawa do życia (aborcja, „zapasowe" rodzeństwo[194]), 3) dziecku choremu odbiera się prawo do zdrowia (eutanazja), 4) odbieranie dziecku tożsamości płciowej („przymuszanie" do operacji zmiany płci), 5) odbieranie dziecku prawa do wychowania w rodzinie (np. rodzicielstwo zastępcze[195]; wprowadzenie podziałów na rodzica „A", „rodzica „B").

Można zauważyć, że we współczesnych ustrojach polityczno-prawnych wybiórczo traktowane jest określenie: „człowiek", „osoba", podobnie „życie człowieka". Nie występuje także pojęcie odpowiedzialności moralnej. Ponieważ w regulacjach prawnych nie uwzględnia się kwestii etycznych (moralności).

W obowiązującym dzisiaj prawodawstwie nie ma jednej, powszechnie uznanej definicji dziecka, podobnie praw człowieka (praw dziecka); identyczna sytuacja dotyczy określenia osoby, człowieka, życia. Wszystkie są „rozmyte", niespójne, relatywne. Oprócz tego, przy dosłownym rozumieniu przepisów prawnych oraz przy użyciu obowiązujących reguł, wykładnia prawa dotycząca dziecka oraz praw dziecka jest wieloznaczna.

Zastosowane w definicjach prawnych dziecka (również: nieletniego, małoletniego, niepełnoletniego itp.) zabiegi manipulacji socjotechnicznej w zapisie normy prawnej (np. dotyczące zasad jej konstrukcji) oraz

191 „Manipulowanie" genomem (całością materiału genetycznego), terapie genowe (dzieci nie będą dziedziczyć po rodzicach wielu cech, np. skłonności do chorób). Przy obecnym tempie postępu w inżynierii genetycznej, możliwe będzie dokonywanie różnych modyfikacji, np. wybór płci, wyglądu dziecka, określonych cech (zdolności, inteligencja). Idea „konstruowania" dziecka zgodnie z pomysłem (życzeniem) rodziców wywołuje liczne kontrowersje i zastrzeżenia m.in. natury prawnej, społecznej, moralnej.

192 Klonowanie może stanowić alternatywę posiadania potomstwa, np. dla par bezpłodnych. Narodzone dziecko byłoby wówczas identyczną kopią dawcy komórki somatycznej. W praktyce może to doprowadzić do licznych negatywnych skutków społecznych, psychologicznych, prawnych, etycznych.

193 Eugenika jest doktryną, także praktyką selektywnej „hodowli" potomstwa, w celu „poprawienia" genotypu ludzkiego gatunku. Tradycyjnie eugenika oznacza ogół działań, które mają na celu eliminowanie genów chorobotwórczych w populacji. Współcześnie część genetyków przyjmuje, że rozwój inżynierii genetycznej oraz zastosowanie jej osiągnięć (także współczesnej biologii i genetyki molekularnej) do poprawy kondycji ludzkiego gatunku – to tzw. „nowa eugenika". Zob.: Barbara Chyrowicz, „Eugenika" w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła,* red. Andrzej Muszala, 148–153. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005, s. 148.

194 Komórki lub narządy wzięte np. od klona, mogłyby zostać użyte do leczenia chorób u biorcy. „Zapasowe" rodzeństwo to także embriony, które zostały „wyprodukowane" podczas zapłodnienia *in vitro*, a następnie zamrożone. Takie praktyki wywołują liczne kontrowersje społeczne, prawne oraz moralne. Zgodnie z kantowską zasadą, nie wolni traktować ludzi jako środek do osiągnięcia celu.

195 Rodzicielstwo zastępcze – macierzyństwo zastępcze jest praktyką donoszenia ciąży dla innej kobiety(małżonków, partnerów), z zamiarem przekazania dziecka po porodzie.

wnioskowania logicznego *ad absurdum*[196], przyczyniają się m.in. do wystąpienia luk prawnych. Braki w systemie prawa odpowiednich norm, logicznie uporządkowanych oraz spójnych w całości regulacji prawnych dotyczących konkretnego zagadnienia (w tym przypadku definiowania dziecka), wywołują szereg konsekwencji prawnych. Następstwem legislacyjnej dezorganizacji, niespójności językowej i logicznej, jest także „zamieszanie" aksjologiczne oraz etyczne. Tym bardziej wiodąca staje się konieczność ujednolicenia zapisów prawnych dotyczących definiowania dziecka, praw dziecka itp.

Do konsekwencji etycznych prawnej definicji dziecka należy zaliczyć efekty pozytywne oraz negatywne. W grupie konsekwencji pozytywnych znajdują się m.in. odniesienia do godności osobowej każdego człowieka, uznanie dziecka poczętego za osobę ludzką. Zauważalne są pozytywne regulacje prawne dotyczące dziecka oraz przysługujących jemu praw. W *Deklaracji Praw Dziecka* (in. Deklaracji Genewskiej) z 1924 r. znajduje się zapis, w którym stwierdza się, „że ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego". Ponadto, w jednym z pięciu obowiązków, zwrócono uwagę na powinność dania dziecku możliwości „normalnego rozwoju fizycznego i duchowego"[197]. Tekst Deklaracji Genewskiej został potem rozszerzony m.in. w uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1959 r. *Deklaracji Praw Dziecka*, gdzie zwraca się uwagę, iż dziecko „wymaga szczególnej opieki i troski, a także odpowiedniej opieki prawnej zarówno przed urodzeniem, jak i po urodzeniu"[198]. Wskazują na to także późniejsze zapisy np.: *Konwencji o Prawach Dziecka, Europejskiej Konwencji o Wykonaniu Praw Dzieci, Europejskiej Konwencji Bioetycznej,* polskiego *Kodeksu cywilnego*, *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, *Ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka,* również *Karty Praw Rodziny.* Na ich podstawie można uznać, że każde dziecko (będące niepowtarzalną jednostką ludzką) posiada godność osobową, przysługujący mu katalog praw, także obowiązków. To w indywidualności oraz godności znajduje się podstawa wartości dziecka (jego życia).

Z prawnej definicji dziecka wynikają również etyczne efekty negatywne: jednostronność, jednowymiarowość w traktowaniu (dziecko jako „przedmiot"); sprzeczne oraz niespójne definiowanie dziecka poczętego,

196 Wnioskowanie *ad absurdum* polega na rozumowaniu, w którym jego elementy (wyrażenia) są pozornie oczywiste, jednak w następstwie zawartego w rozumowaniu błędu logicznego albo nieostrości wyrażeń, prowadzi do wniosków sprzecznych ze sobą, lub z przyjętymi wcześniej założeniami. Wówczas pojawiają się tzw. paradoksy.

197 *Deklaracja Praw Dziecka z 1924r.*, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_-_zbior_dokumentow_onz_0.pdf [dostęp: 10.10.2022].

198 *Deklaracja Praw Dziecka*, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html [dostęp: 10.10.2022].

podobnie dziecka w przedziale wiekowym 0–18 lat; brak doprecyzowania w prawach przysługujących dzieciom.

W sensie formalnym, prawa dziecka (tak jak prawa człowieka) stanowią dziedzinę przede wszystkim prawa międzynarodowego, prawa europejskiego (w wymiarze regulacji Rady Europy oraz Unii Europejskiej), także prawa polskiego (częściowo). Istnienie regulacji prawnych dotyczących praw dziecka, automatycznie nie gwarantuje, że będą one przestrzegane. Systematyczne naruszanie praw dziecka (m.in. prawa do życia) pokazuje, że ochrona dziecka oraz przysługujących jemu praw jest wyzwaniem dla społeczeństwa w Polsce, Europie, na świecie.

Niezgodność realnej sytuacji dziecka, ochrony jego praw, z międzynarodowymi, europejskimi oraz krajowymi standardami, wzmocnionymi zapisami legislacyjnymi pokazuje, że przyczyną takiej sytuacji może być brak jednolitej definicji „dziecka", również spójnego określenia życia, człowieka, osoby ludzkiej. Niemożność praktycznej realizacji elementarnych praw dziecka może mieć także uwarunkowania polityczne, kulturowe, inne. W różnych regionach świata, mieszkańcy 12 kręgów kulturowych mają odmienne normy lokalne, obyczaje, które mogą pozostawać w sprzeczności z podstawowymi, uniwersalnymi zasadami oraz prawami człowieka, także prawami przysługującymi dziecku.

Zawarte w normach prawnych sformułowania, wskazując na znaczenie regulacji prawnych odnoszących się do dziecka, korespondują z analizowanym w artykule zagadnieniem etycznych następstw przyjętej prawnej definicji dziecka. Człowiek może zaakceptować korzystne konsekwencje etyczne, bądź je odrzucić. Jeżeli w definiowaniu dziecka wiodącą rangę uzyskają tendencje relatywizujące, wówczas obraz człowieka (dziecka) będzie budowany na „zdeformowanej" prawnej definicji, pojawią się skutki negatywne.

Najczęściej prawa człowieka (dziecka) mają charakter kodeksowy. Zwracając uwagę na interpretację prawa w poszczególnych kodeksach, to jak poszczególne regulacje odnoszącą się do definicji „dziecko" oraz praw dziecka, należy podkreślić, że normy zawarte w przepisach prawa krajowego, europejskiego i międzynarodowego, wywołują wątpliwości. Podobnie jest ze wskazaniem znaczenia norm prawnych dotyczących sytuacji dziecka, które występują w obowiązujących przepisach prawnych.

Wobec powyższego, kluczowe staje się również zastosowanie precyzyjnego schematu pojęciowego w odniesieniu do definiowania człowieka, osoby, życia itp. Jeśli będzie się formułowało definicje prawne na podstawie: relatywizmu naukowego, akceptacji wewnętrznych sprzeczności w wiodących pojęciach, rozumowania *ad absurdum* itp., z pominięciem podstawowych zasad obiektywizmu, obligatoryjnych reguł w konstrukcji normy prawnej, wówczas pojawią się nie tylko konsekwencje legi-

slacyjne (wzrost zachowań kryminogennych), społeczne (przyzwolenie na postawy obojętne, antyspołeczne, aspołeczne, socjopatyczne, psychopatyczne), gospodarcze (wyższy poziom przestępczości gospodarczej), przyrodnicze (postawy antyekologiczne, ekoprzestępczość) itd., ale także etyczne.

Pełne zrozumienie rangi legislacyjnej definicji dziecka, wyjaśnianie zastosowanej terminologii oraz realizowanie praktycznej ochrony praw dziecka będzie wymagało doprecyzowania oraz ujednolicenia zastosowanej terminologii, także uwzględnienia katalogu wartości (w tym moralnych).

Definiowanie dziecka, także ochrona praw dziecka jest nie tylko domeną prawników, ale również politologów, socjologów, filozofów, etyków itd. Szczególną rangę uzyskuje zestawienie zagadnień prawnych z etycznymi, w odniesieniu do konsekwencji zastosowania w rzeczywistości społecznej prawnej definicji dziecka. Powyższa sytuacja może wyznaczyć nowy kierunek w rozwoju krajowej, europejskiej oraz międzynarodowej ochronie praw dziecka (a ujmując szerzej – praw człowieka).

Etyczne skutki prawnej definicji dziecka

Streszczenie

W artykule zwraca się uwagę na zagadnienie prawnej definicji dziecka. Rozważania dotyczą wewnętrznych sprzeczności w przyjmowanych definicja dziecka, szczególnie skutków etycznych, wywoływanych przez wprowadzane w ramach ustawodawstwa określenia. W tym kontekście, artykuł koncentruje się na następujących kwestiach: 1) sposobach definiowania pojęć: „życie", „człowiek", „dziecko", „osoba", 2) legislacyjnym i etycznym rozumieniu praw człowieka, 3) legislacyjnych źródłach praw człowieka i praw dziecka, 4) legislacyjnym definiowaniu terminu „dziecko", 5) konsekwencjach etycznych prawnej definicji dziecka. Analizy przedstawionych kwestii zostaną dokonane w odniesieniu do prawodawstwa obowiązującego Polsce – prawa krajowego, europejskiego, międzynarodowego oraz literatury przedmiotu.

Słowa kluczowe: człowiek, dziecko, osoba, prawa człowieka, prawa dziecka, prawna definicja dziecka, źródła praw człowieka (dziecka), życie.

Ewa Albińska jest doktorem socjologii, magistrem prawa oraz magistrem ochrony środowiska. Pracuje w Katedrze Polityki Społecznej i Problemów Społecznych, w Instytucie Filozofii i Socjologii na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie, specjalizując się w zagadnieniach dotyczących rozwoju zrów-

noważonego, prawa ochrony środowiska, edukacji ekologicznej, świadomości ekologicznej, zdrowia oraz rolnictwa ekologicznego.

Ethical consequences of the legal definition of a child

Abstract

The article draws attention to the issue of the legal definition of a child. The considerations concern internal contradictions in the accepted definition of a child, especially the ethical effects caused by the terms introduced in the legislation. In this context, the article focuses on the following issues: 1 / ways of defining the terms: „life", „human", „child", „person", 2 / legislative and ethical understanding of human rights, 3 / legislative sources of human rights and rights the child, 4 / the legislative definition of the term „child", 5 / the ethical implications of the legal definition of the child. Analyzes of the presented issues will be made with reference to the legislation in force in Poland - national, European and international law as well as the literature on the subject.

Keywords: human, child, person, human rights, children's rights, legal definition of a child, sources of human (child) rights, life

Ewa Albińska is a doctor in sociology, master in law and master in environment protection. As academic teacher in Chair Social Policy and Social Problems at Institut of Philosophy and Sociology at University by name National Education Commission of Krakow, specializing in the issues of sustainable development, law of environment protection, ecological education, ecological awarennes, health and ecological agriculture.